

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

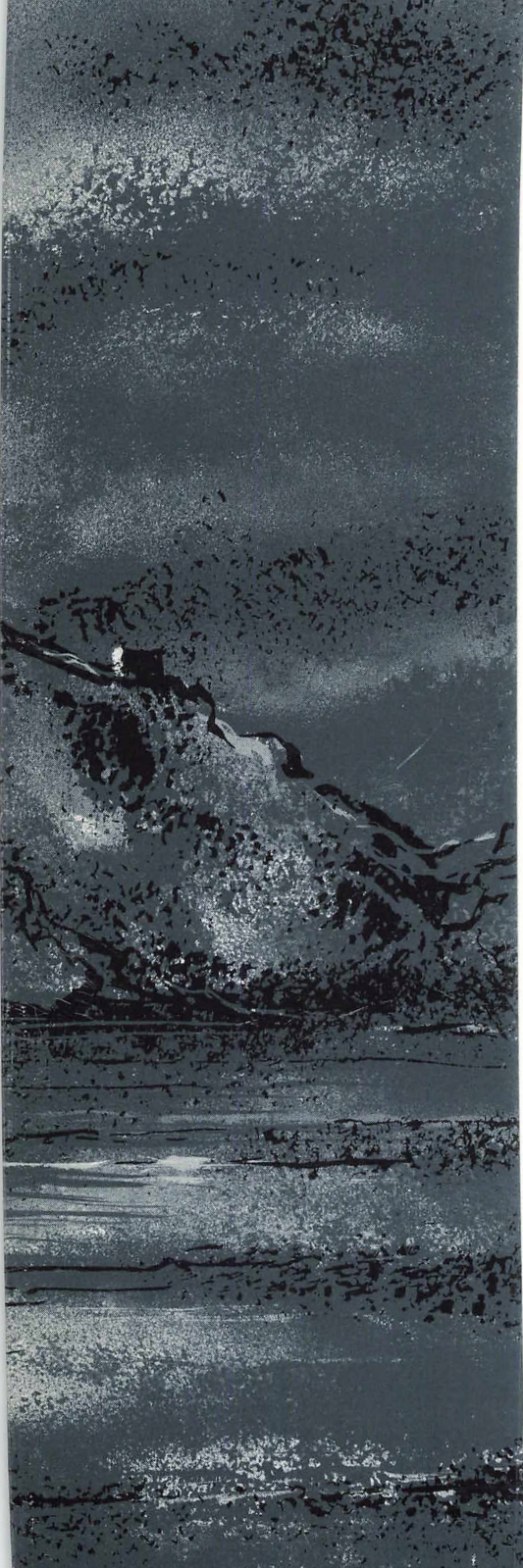
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fr. Teist

.og Hammerfyret
svandt i natten

. . . og Hammerfyret
svandt i natten

FR. TEIST

...og Hammerfyret svandt i natten

AF EN BORNHOLMSK EMBEDSMANDS BREVE

OMKRING ÅRHUNDREDSKIFTET

BORNHOLMS TIDENDES FORLAG
1975

Brevskriveren. 1898.

Hans hustru. 1898.

Da redaktionen af »Bornholms Tidende« i 1974 foreslog mig til udsendelse som en lille bog at foretage et uddrag af min fars efterladte breve fra hans embedstid paa Bornholm, havde jeg to betænkeligheder.

Den ene var, at jeg allerede i mine erindringer (»Paa Afstand«, Gyldendal, 1968) i et kapitel havde fortalt om livet i Rønne i min tidligste barndom, saaledes at der let ville blive gentagelser, men denne betænkelighed blev – med føje – imøde-gaaet med den indvending, at det dog vist kun var en mindre kreds, der kendte denne bog.

Den anden var, at netop fordi brevene var saa mangfoldige i deres skildringer af dagligliv, familie- og huslige forhold, børne-nes opvækst o. s. v., ville det være vanskeligt at begrænse ud-draget til det, som kunne tænkes at have interesse i en videre kreds.

Dette medførte ogsaa, at en kronologisk gennemgang ikke kunne ske, men at uddragene maatte samles saaledes, at de søgte at tegne forskellige sider af livet i en embedsmandskreds i datidens Rønne, og denne plan er ogsaa blevet fulgt op.

Om brevskriveren, toldinspektør Frederik Henning Jørgen-sen (senere bevilling til at føre familienavnet Teist) blot dette:

Han var født i Kalundborg i 1863, tog juridisk embeds-eksamen 1886, blev 1888 ansat i det daværende Generaldirekto-rat for Skattevæsenet, først i dettes skattekontor og derefter i dets toldkontor. Han blev toldinspektør for Bornholm 1897, be-fordredes i 1906 til Randers og i 1916 til Odense og døde 1936.

Han var en flittig brevskriver og i aarene paa Bornholm skrev han indtil 1903 ialtfald tre gange ugentligt til sin gamle mor og efter hendes død til sin ældre søster.

Disse breve danner grundstammen i brevsamlingen, som i ti-dens løb er blevet suppleret med andre – ialt drejer det sig om

ca. 1200 breve. Fra 1897-99 er kun forholdsvis faa breve bevarede, men fra aarhundredskiftet er samlingen bortset fra et enkelt aar saa temmelig komplet.

Ved læsningen af denne lille bog er der et par forhold, som man bør bemærke sig som baggrund:

For det første, at de er skrevet for et par generationer siden, hvor livet – ogsaa paa det dengang mere fjerne Bornholm – paa saa mange maader faldt anderledes, og hvor livsrytmen og livsindstillingen var saa langt fra vor tid.

Men dernæst ogsaa, at de er skrevet af en embedsmand, der tilhørte en konservativ tidsalder og paa et tidspunkt, hvor paa Bornholm vel endnu reminiscenser af afstanden mellem de fødte bornholmere og de »førte« eksisterede. Men for ham var det lykkelige aar; glæden over at færdes rundt paa øen i den dejlige natur glemte han aldrig.

Jeg har adskillige steder med velberaadet hu medtaget episoder og udtalelser, som maaske vil forekomme nutiden fremmede og til tider maaske med et kuriøst anstrøg, men gjort det for netop at vise forskellen mellem livsvaner og -opfattelser dengang og nu.

Af hensyn til forstaaelsen skal jeg blot nævne, at »H« er hans hustru, Harriet Lerche, Frederik (»Drengen«), Gunnild og Inger-Marie hans tre børn, »L.« eller »Gamle L.« hans svigerfar, amtsforvalter Lerche og »Ellinor« hans svigerinde, Ellinor Lerche, senere gift med amtmand, baron Bille Brahe, i brevene oftest betegnet som »B.B.«.

Retskrivningen i brevene er bevaret. Paa nogle steder har det bl. a. af hensyn til sammenhængen været nødvendigt at foretage lette omskrivninger.

Langtvedlund i efteråret 1975.

I

Da 66-selskabets lille skruedampskib »Thor« en af de sidste dage i Maj 1897 i den aarle morgen lagde til kaj i Rønne havn, medførte den blandt passagererne to finansministerielle embedsmænd, der havde tjenstlige opgaver paa Bornholm.

Den ene var den daværende chef for finansministeriets kontor for skatte- og stempelsager, kontorchef J. L. A. Rothe, der skulle paa den aarlige uanmeldte revision hos den bornholmske amtsforvalter H. H. Lerche, og den anden en ung juridisk kandidat og assistent fra samme ministeriums ekspeditionskontor for toldsager, der under den vakance, der var opstaaet ved den 64 aarige toldinspektør for Bornholm, N. Juels død kort forinden, var blevet konstitueret i embedet.

Overleveringen vil vide, at paa kajen ventede i morgenstunden bl. a. amtsforvalterens 18 aarige datter, Harriet Lerche, der skulle modtage en veninde, og da kontorchef Rothe saa frøken Lerche, som han kendte, udbrød han i veklager og erklærede, at nu var hans rejse næsten forgæves, for nu ville hun selvfølgelig styrte hjem og fortælle sin far, at revisionen var kommet.

Dette har hun sikkert ogsaa gjort, men skaden har ikke været stor, for amtstuens regnskaber og beholdninger befandtes at være i den bedste orden, saa kontorchef Rothe har kunnet rejse beroliget tilbage – og det vil vi lade ham gøre – derved glider han ud af denne beretning og vil ikke dukke op igen.

Men historien vil ogsaa vide, at frøken Lerche ved morgenbordet paa amtstuen yderligere havde fortalt, at hun tillige havde set den nye toldinspektør: Han var en køn ung mand, men han mangler en stump af næsen og af det ene øre! Og ser man til – men man skal se meget nøje til, som den unge dame aabenbart maa have gjort det – kunne der maaske være lidt om snakken.

Men medens vi forlod kontorchefen, maa vi følge toldinspektøren hen over havnepladsen og op i byen, for det er paa grundlag af hans breve i de følgende aar, at denne lille bog er blevet til.

Kun ganske enkelte breve fra hans første dage paa Bornholm er bevarede, men noget er overleveret mundtligt og resten kan vi næsten tænke os til.

Han har først ud for landgangen passeret dampskibsselskabets lille lave bygning med pakhus og kontoret i den nordlige ende, hvor den gamle kaptain Mortensen residerede som selskabets ekspeditør, omgivet af tegninger og værftsmodeller af selskabets skibe.

Lidt længere inde paa havnepladsen er han sikkert stoppet op, for der var man netop ved at afslutte opførelsen af det nye toldkammer, der var en efter datidens forhold statelig offentlig bygning, som ialtfald stod i stærk modsætning til den »gamle Toldbod« paa Toldbodgades nordside, hvor toldvæsenet havde holdt til fra 1851, og som igen havde afløst den oprindelige toldbygning, nord for det nuværende havnekontor og opført i 1780-erne samtidig med udnævnelsen af den første bornholmske toldinspektør.

Ogsaa her er han vel stoppet op, men har saa fortsat op ad Havnebakken til Kirkepladsen, hvor han tog ind paa hotel Rønne, ogsaa kaldet Holms hotel. Det indehavdes af en kaptainsenke, fru Holm. Her boede som fast gæst læge Søren Kappel, og iøvrigt blev det nærmest drevet som en slags pensionat, fortrinsvis søgt af bedre kredses ungarke og bl. a. ofte opholdssted for unge ministerielle embedsmænd, der blev udstationeret paa Bornholm under vakancer. Her boede i 1897 bl. a. Hakon Gjessing, der et aarstid fungerede som fuldmægtig ved amtet, og under gentagne mere langvarige konstitutioner i amtmandsembedet daværende fuldmægtig i indenrigsministeriet Henrik Vedel.

I et brev 18. Februar 1903 hedder det saaledes i anledning af en middag ved det forestaaende amtmandsskifte:

»Vedel havde samlet 14 af de mest udmærkede og fremragende Indvaanere paa dette Ejland til Middagen igaar paa Gamle Fru Holms Hotel.

Vi fik Suppe, Frederikshavns Rødspætter, Tunge med Ærter

og Blomkaal, Dyreryg, Ostepind, Is med Ingefær, 5 Slags Vin, Kaffe og Liqueurer. Maden var tillavet paa gammeldags Manner; gennemkøgt og gennemstegt uden moderne Raffinementer.

Jeg stod og saa paa et gammelt coloreret Søstykke, et Skib oppe mellem Isbjerge, saa siger Dr. Kabell: »Ja, det Skib førte Fru Holms Mand; han forliste deroppe under Grønland. Og samme Nat, han forliste, drømte Fru Holm det herhjemme. Og hun hørte sin Mand sige: Ja, nu bliver jeg taget fra Jer, men I vil faa tre Ting herfra - og hun fik senere sendt netop tre Ting, reddede fra Forliset. Der er mere mellem Himmel og Jord, end vi drømmer om«, citerede Dr. Kabell.«

Ogsaa efter at han i september 1897 var blevet endelig udnævnt i inspektørembedet, blev han boende hos fru Holm, indtil han i 1898 erhvervede egen bolig, men derom skal vi senere høre.

Hans gang fra Holms hotel var vel derefter til den foreløbige arbejdsplads i den gamle toldbodbygning, som han skildrer som præget af en egen hygge, men helt uanvendelig allerede efter den tids krav.

Han mødte her toldoppebørselskontrollør A. Lauritsen, de tre assistenter Lund, Bruun og den joviale Pihl, der tillige var bestyrer af redningsstationen i Rønne. Endvidere rorsbetjente og kontorphersonale.

Der var ved Rønne toldsted ansat en halv snes mennesker, og det samlede bornholmske toldpersonale udgjorde kun ca. 30 embeds- og bestillingsmænd.

I de følgende dage er han draget ud paa øen for at besigtige de øvrige toldsteder og samtidig aflægge visit hos de lokale embedsmænd.

I Rønne har han hilst paa amtmand Grothoff, som han kom til at staa i et nært personligt forhold til, paa kommandanten, oberst Krag, paa amtsforvalter Lerche, der inden næste aar var rundet ud, var blevet hans svigerfar, paa borgmesteren, byfoged Olivarius, med hvem han altid havde et udmærket samarbejde, paa herredsfoged Rasmussen i Vester herred, postmester Smith o. s. v.

Den 9. juni 1897 skriver han:

»Idag har jeg været i Hasle og dermed er Inspectionen af Ho-

vedtoldstederne færdig. Udposterne maa vente til en anden Gang.

Var hos Byfoged Jepsen i Hasle. Han inviterede mig til Middag, men jeg sagde foreløb. »Nej Tak« idag. Er saa træt og ør af Visiter, Kjørsel og Mad. Overtoldinspektør Barner« (der havde været paa Bornholm for at overlevere embedet) »afsejle fra Rønne Fredag Aften. Han har inviteret mig til Diner paa Fredag.

Lige nu havde jeg Visit af en af de lokale Matadorer, Consul Rübner-Wissing i hvid Vest. Han talte om, at Handelsforeningen ville holde Middag for Toldvæsenet. I vilde ikke kunne kjende mig igjen, saa curieust er det at skulle spille »Hr. Toldinspecteuren« paa Scenen herovre«.

II

I et brev af 15. Juni 1897 beretter han om sin første deltagelse i selskabeligheden i Rønne – det foregik i den hvide amtstuegaard nede ved havnen:

»Inviterede: Amtmanden med Frue, Commandanten, Oberst Krag med Frue, Toldinspecteuren uden Frue.

Værtsfolk: Amtsforsvalteren med Frue.

Amtmanden udeblev, han var i Svaneke. De andre var mødte.

Koldt Bord med varme Retter – Rødvin.

Senere Ananasfromage med Sherry.

Jeg havde selvf. Fru Lerche til Bords; Frk. Lerche paa venstre Side.

Portrætter:

- 1) Amtmandinden: 50.000 Kr.o.A. – født le Maire – lidt sydlandske Træk – ganske forstandig – converserede om Prins Valdemar og beundrede Frithjof Nansen.
- 2) Fru Commandanten. – 200 Pund levende Vægt, Paradisfjer i Haaret – prægtigt og rart Ansigt – maa have været straalende smuk som ung – sagde ikke meget.
- 3) Fru Lerche – den fineste og yndefuldeste Dame af dem alle – mageløs Værtinde – smækker og ungdommelig Figur – prunkløs, men velsyet graa Kjole, levende Blomster i Brystet – spiller som Clavervirtuos – complet Dame – mild og behagelig Stemme.
- 4) Lerche – Graahaaret – skjægløs – skriver Comedier – Beundrede Chr. Richardts Digte, talte om Æstetik og Shakespeare.
- 5) Oberst Krag – graat Haar og Fuldskjæg – sirlig paaklædt – Roset i Knaphullet – Vi fandt straks hinanden – han var gammel Soraner ligesom jeg – fælles Minder – smuk og beskeden gl. Mand.

- 6) Frk. Harriet Lørche - 17-18 Aar - ikke udviklet - vil blive meget kjøn - synes udmærket godt om hende.

Ved selskabet paa amtstuen havde brevskriveren altsaa syntes godt om sin borddame til venstre, og denne sympati maa i den følgende tid have udviklet sig og ogsaa være blevet gensidig, for i Juli maaned 1898 forlovede de sig - hendes unge alder har altsaa alligevel ikke virket skræmmende. Der var forlovelsesmiddag for de unge mennesker baade paa amtstuen og hos amtmand Groothoffs, som vistnok havde animeret toldinspektøren stærkt til at indtræde i ægtestanden.

Der udsendtes, som skik og brug var, forlovelseskort, og imellem de indløbne gratulationer er et brev fra en af amtstuens venner, maleren Kristian Zahrtmann, hvori han til frk. Lørche bl. a. skriver:

»Naar jeg har tænkt paa Dem, har det ofte forekommet mig, at De har trængt til nogen Omgang i min kære Fødeby - nu har De nok gjort enhver Bekymring fra min Side overflødig«.

Brylluppet stod den 19. November 1898 og blev indgangen til 37 aars overmaade lykkeligt ægteskab.

Af gode grunde kan jeg jo ikke personligt berette noget om denne fest - det skulle nødigt gaa mig, som det gik den senere kommandant, oberst Viales ældste søn, da han ved sine forældres sølvbryllup indledte sin tale med at sige: Jeg har nu kendt mine forældre i 25 aar, hvorefter det - under alm. munterhed - fra en af gæsterne lød: Det var dog interessant; det har vi aldrig vidst noget om.

Imidlertid har jeg alligevel i tidens løb hørt et og andet om dette bryllup, der var noget af en begivenhed i datidens Rønne.

Til brylluppet var indbudt ca. 60 mennesker. Heraf var mellem 40 og 50 - udover begge familier bl. a. de fleste af øens embedsmænd i galla - mødt frem. Iøvrigt skal kirken have været fyldt til bristepunktet. Vielsen blev forrettet af gamle pastor Christensen.

Han havde i sin vielsestale bl. a. benyttet ordene: I Dit ansigts sved skal Du æde Dit brød, hvorefter en kone nede i kirken højlydt til sine omgivelser om brudgommen forkyndte: Han ser nu ikke ud til at komme til at svede ret meget!

Udenfor kirken var 66-selskabets bestyrelse in pleno mødt op

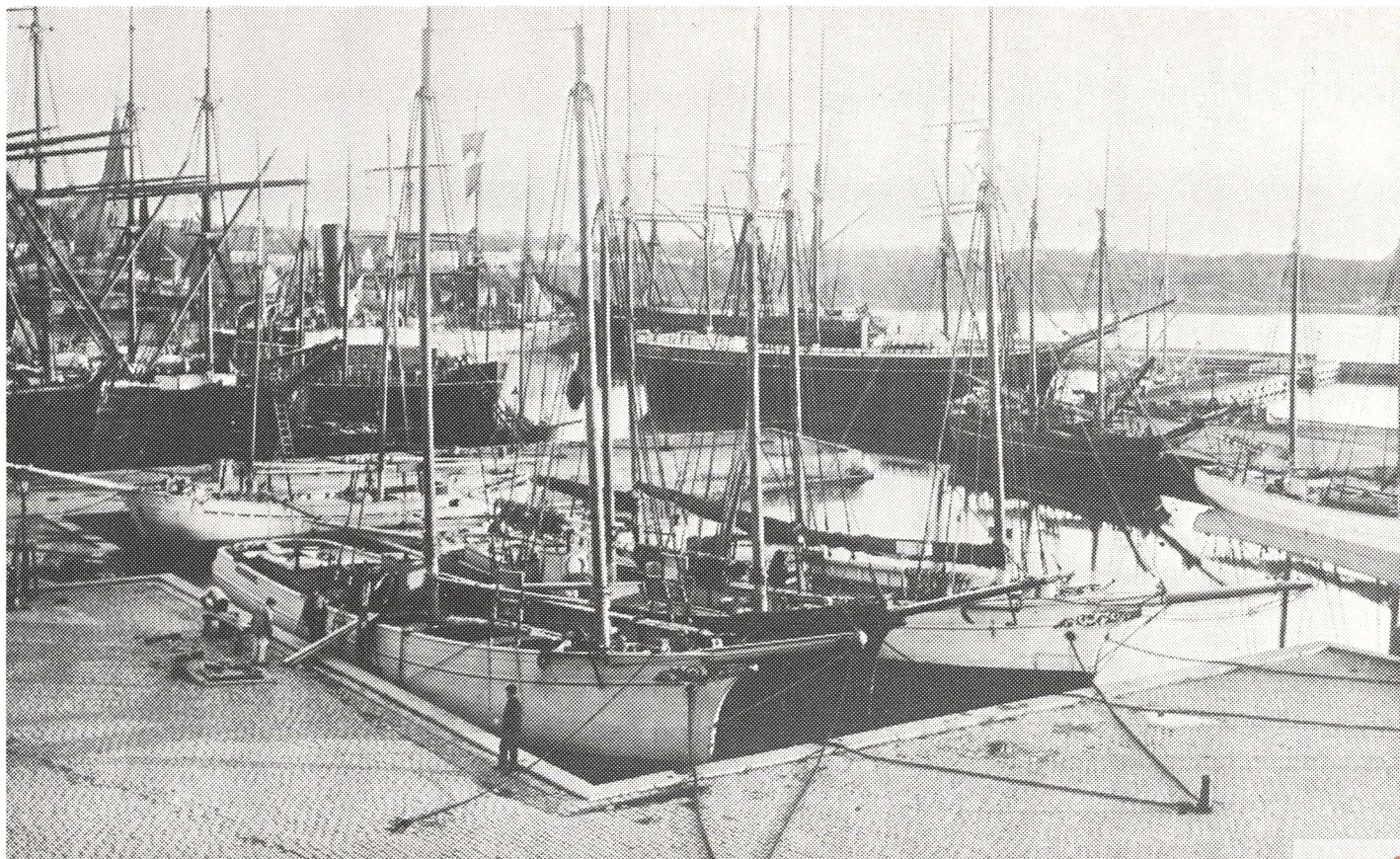
Amtsstuen, også kaldet Rosengården.

Amtsforsvalter H. H. Lerche.

*Interiør fra hjemmet i amtstuen 1897.
Amtsforsvalteren, hans hustru og to døtre.*

Rønne havn i 1904

i kjole og hvidt og overrakte to livsvarige frikort til selskabets ruter.

Middagen stod selvfølgelig i amtstuegaarden – den gaard, hvor hendes far havde haft sin embedsbolig siden 1895, og hvor ogsaa hendes farfar, kammerjunker, senere etatsraad Henrik Georg Flemming Lerche, der fra 1844 til 1855 var amtsforvalter og, som det dengang hed, ridefoged paa Bornholm, havde boet.

Bryllupsmiddagens menu lød paa suppe, laks, ænder, dyreyg og dessert. 5 slags vin.

Det skal have været en animeret fest med mange sange og taler, men af de sidste er kun bevaret nogle smaa lommebogsider, hvor amtsforvalteren har noteret »knagerne« i sin tale for sin svigersøns familie.

Derimod har jeg et eksemplar af den, som det synes mig, smukke sang, som brudgommen havde skrevet til bruden:

Snart drager Efteraar af Land.
– Der falder Løv i gule Skove –
Mod Kajen og det hvide Sand
Gaar skummende den mørke Vove.
Her sad i Kvæld Du mangan Gang
Og hørte Havets dumpe Sang,
Medens Stormens Kast fra Søen klang
og Skyggerne gled over Kysten.

Det gamle Hjem, den gule Gaard,
Hvor Vinen sig om Muren vinder,
Hvor Elmen Vagt ved Højen staar,
Det gemmer Slægtens gamle Minder.
Det smykked Dig til Brudetog
og talte Hjærtets bløde Sprøg,
Det fæsted i sin Billedbog
Om Dig et lyst og yndigt Minde.

Der tindrør Lys, Du hvide Brud,
- De tændtes alle til Din Ære -
Og milde Øjne bringe Bud
Fra Vennerne og Dine Kjære.
Det gamle Ord forvist Du ved,
At Livets Sum er Kjærlighed,
Og bedst af alt den Hjærtets Fred,
Som vindes paa de stille Veje.

Dit Bryllup stod ved Efteraar,
- Hvor der faldt Løv i gule Skove -
Men det var i Din friske Vaar,
Du gav Dit Hjertes Tro og Love.
Du drager ung som Hustru ind,
Lyst er Dit Smil og ungt Dit Sind,
I Silke hvid, med Blus paa Kind
Den unge Brud gaar ud i Livet.

III

Efter denne lille bryllupsdigression maa vi imidlertid tage traaden op og vende tilbage til Rønne toldkammer og dets omgivelser.

Allerede i August maaned 1897 kunne den nye toldkammerbygning tages i brug med store, lyse ekspeditions- og personalekontorer, pakhus og vejerbod. Mod øst med egen indgang havde toldinspektøren sit kontor og et aftrædelsesværelse. Fra kontoret med dets trefags vindue havde han fra sin plads ved sit store arbejdsbord udsigt over havnen, der om vinteren laa fyldt med de oplagte skibe.

Nogen egentlig indvielse fandt ikke sted, men pressen blev inviteret til at tage kontorerne i øjesyn og fik ved den lejlighed ogsaa forevist de mange snurrepiberier, der ofte gemmer sig paa et toldkammer – rettere gemte, for nu er det meste afleveret til toldmuseet.

På det tidspunkt var der ingen, der drømte om, at der var begaaet konstruktionsfejl ved opførelsen, saa bygningen allerede faa aar efter maatte underkastes en hovedreparation og alle gulve brækkes op.

30. September 1900:

»Har jeg ikke flere Gange i de 3 Aar her paa Bornholm sagt, at det var som om mit Helbred kjæmpede mod en usynlig Fjende nede paa mit Kontor.

Igaar lod jeg Architekten bryde Gulvet op – og hvilket Syn.

Gulvbjælker, Indskudsbræder, Fodstykker, Vinduespaneler, kort sagt alt Træværk var fortæret og ødelagt af den ægte giftige Hussvamp, der har boltret sig af Hjærtenslyst. Snart voxede den som Champignons, snart hang den som kjæmpestort Spind ned fra Bjælkerne til Betonlaget.

Mit Værelse skal have nyt Træværk fra øverst til nederst, der skal Asfalt og Vitriol, og saa skal Granitsoklen gjennebores,

at der kan komme Luft ind. Architekten var meget nedslaaet og rejste strax over til den Kgl. Bygningsinspektør i Aftes og jeg gav Indberetning.«

Det viste sig senere, at alle gulve i bygningen med en enkelt undtagelse var angrebne, og først i December maaned samme aar var skaden udbedret med adskillige tusinde kroners udgift.

Værre saa det tilsyneladende ud til at kunne blive, da bygningen var ved at komme paa tværs af planerne for en havneudvidelse.

12. Februar 1902:

»Lad mig fortælle om Havnemødet:

Der blev jeg Dirigent i en Forsamling, der talte tusind af de skattepligtige Borgere, indledte og afsluttede Mødet, der varede fra 8-11½, med en lille Tale og ledede Afstemningen.

Byraadets og Ingenieurernes Plan om at anvende 1½ Mill. paa at bygge en ny Havn ud i Havet blev forkastet med alle Stemmer mod en 20-30. I Stedet for vilde de have ½ Mill. til at grave indefter i Retning af Toldboden og Lodshuset. Vi skal væk og her, hvor jeg nu sidder og skriver, skal der være Vand og Bolværker, og Kjørevej ude hvor mine Pæretræer gro. De var rase paa Byraadet, som i 1896 havde solgt Staten Toldkammergrunden.

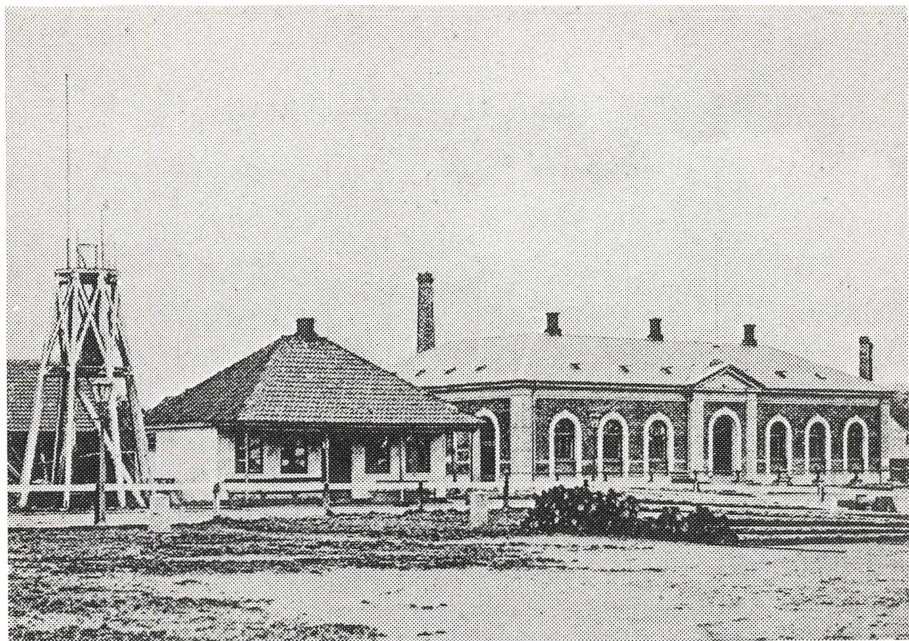
Bornholmerne er mærkelige. De sidde stille som i en Kirke, ikke et Smil, men følge Talerne for og imod med dyb Interesse.

Jeg fik tilsidst den sædvanlige Tak for »den pene Maade, hvorpaa Toldinsp.n. har ledet Forhandlingerne«.

Selvfølgelig var der, som altid, nær kontakt mellem søfarts- og fiskeribyen Rønne og dens havn – den sidste var byens nervus rerum-, men den udgjorde alligevel paa sin vis sin egen lille verden.

Den var af et langt mindre omfang end den nuværende storhavn – omfattende knapt dennes inderhavn, og sydhavnen med alle dens anlæg og virksomheder laa langt ude i fremtiden.

Mod vest dannede kajen med »Kongen«, hvor 66-baadene laa, grænsen, og mod syd begrænsedes havnen af Kaolinkajen, der var ubebygget. Der var i det hele taget frit udsyn over havet, men indenfor dette begrænsede omraade, hvorover man havde udsigt fra vinduerne i toldkammeret, herskede der paa

Rønne toldkammer omkring aarhundredskiftet. Til venstre det gamle lodshus.

Toldinspektøren.

sin vis et travlt liv, blot i en lidt anderledes form end nu om dage.

Ligesom i dag havde den gamle skibssmedie sin plads paa hjørnet af Havnegade, men udfor smedien var det lille værft, hvorfra de regelmæssige hammerslag forkyndte, at en ny jernskonnert var under bygning.

Vest for Toldkammeret laa den morsomme gamle lodsstation med det ejendommelige høje udkigstaarn, og i bassinet nedefor lodseriets blaamalede fartøjer med deres brede, røde stribe ned over midten af storsejlet. Baade foran toldkammeret og under lodsstationens tagudspring stod opstillet brede bænke, hvorfra lods- og toldfunktionærer og andre havneinteresserede kunne sidde og følge livet paa den altid livligt trafikerede havn.

Brevene bringer mange smaa glimt af livet paa havnen:

4. December 1902:

»Heimdal« kom idag Kl. 11 i et complet Ispanser. »Thor« telegraferede hjem hertil fra Kjbhvn: »8½. Is ved Falsterbo og paa Rheden«. Herovre er det en forrygende Østen-Snestorm. Det flyger over Havn og Hav. 2 Dampere er tyede herind. Den ene var paa Vej til Königsberg, men vendte om p. Gr. af et forfærdeligt Hav. »Bølgerne var høje som et Kirkespir«, sagde den svenske Captain. Vintersolnedgangene er betagende smukke. Jeg sidder ved min Pibe og følge Trafiken ude paa Havnen fra mit store vindue.

Netop nu slentrede Pihl og unge Thorsen her forbi med Kraverne op om Ørene. Havnearbejdere med Kabuds, Shagpipe og Næverne i Lommerne. Hammerslagene falder, mens Værket bliver banket ind i Siderne paa en Galease«.

Et andet sted hedder det:

»Gl. Toldass. Lund er som sædvanlig lusket hjem til Eftermiddagskaffen og Pihl og Bruun sidde med guldtressede Huer og lange Piber i vore Havelænestole foran Bygningen og se paa et Halvt Hundrede rappe svenske Fiskerbaade, der for fulde Sejl stryge ud af Havnen paa Laxefiskeri - »at fange Leis«, som de siger herovre«.

Eller Oktober 1902:

»Det store nybyggede Jærnskip herudfor løb af Stablen. Havnepladsen og Skibene var stuvende fulde af Mennesker.

Oppe i Rigningerne sad Byens Ungdom. Flag, Hurraraab – Tju – nu løber det«.

Aaret efter hedder det den 19. Juli:

»Det nye Jærnskip skal løbe af Stablen paa Tirsdag. Fabriken har bedt mig til Fest paa Tirsdag Kl. 6 paa Dams Hotel. Sidste gang var vi 150 og der holdtes 37 Taler«.

7. Oktober 1903:

»Det er hvad Signalstationen paa Hammeren kalder: Trerebet Mersejlskuling. Hvis jeg som gammel vil tænke paa Bornholm, saa vil Udsigten fra Kirkebakken til det storslaaede Marinemaleri staa for mig. Her er et Hav idag, drønende Storm og jagende mørke Bygevejrsskyer.

»Prøven«, en Rønne-Skonnert, kom ind her idag i det Vejr med Trælast fra Calmar. Capt. Bidstrup fortalte mig, at da han stod ned fra Hammeren mod Rønne, saa han kun eet: Skummasserne, der stod højt op i Luften over Bølgebryderen«.

19. Juli 1905:

»Uroligt Vejr; de skaanske Fiskerbaade vendte om og staa nu for alle Sejl ind gennem Havneindløbet, mens deres Kvinder med de lyse Hovedtøjer vente paa Kajerne. Ovre ad Kaolinkajen til ligger gamle »Tordenskjold«, en 100 aarig Fregat, bygget engang i Siam af Teaktræ, med sine malede Kanonporte og høje Rejsning, akkurat som et Vagtskib. Hvor var de gamle Orlogsskibe dog kjønne, men i Nutiden er de ikke meget værd. Hele Fregatten paa henved 500 Tons kan faas tilkjøbs for mindre end 4000 Kroner. Havnen er forresten fuld af Damp- og Sejlskibe og Lystfartøjer«.

Af og til aflagde notable udlændinge besøg i havnen med deres lystfartøjer.

Det gjaldt f. eks. en i sin tid for sin pietistiske missioneren meget omtalt tysk grevinde Schimmelmänn.

22. Maj 1903:

»Nu kom Grevinde Schimmelmänn paa sin lille Damper. Hun har nok været kjøn, men det er længe siden. En gammel Himpe-Gimpe, der saa rar, men excentrisk ud«.

25. Maj 1903:

»Paa Fortoppen af Stormasten paa Grevinde Schimmelmännns lille Damper vajer en Vimpel med det Schimmelmännnske Vaaben og Grevekrone, og i Gaar Eftermiddags kjørte hun

forbi Toldkammeret i elegant nedslaaet Landauer med Silkeparasol og meget fint udhalet. Da kjørte hun til et af sine Møder. Hun havde sendt sit Kort til Biskoppen« (Sjællands biskop, Skat Rørdam, der samtidig var paa Bornholm), »hvorpaa der stod alle hendes Titler som Grevinde, Æresdame hos den tyske Kejsersinde o. s. v. Det er nok en rask Missionær«.

28. Maj 1903:

»Imorges begyndte jeg paa min Carlsbaderkur. Drengen og jeg vandrede rundt ved Havnen i den aarle Morgen og saa om Assistenterne var, hvor de skulde være. »Naa, nu maa vi nok passe paa«, sagde Pihl.

Ovre paa Dækket af sin lille Lystdamper sad Grevinde Schimmelmänn, nikkede til os, og saa saa langeligt efter os, om vi ikke vilde gaa ombord og faa en lille Morgenpassiar med hende. Men vi gjorde det ikke, for H. havde forbudt det«.

25. Juli 1905:

»Kl. 8 o. A. kom i det stille Vejr en sort, tysk Torpedobaad slæbende paa en elegant, hvidlakeret Sejlskonnert med den tyske Kronprins og hans Cäcilie ombord. De overnattede ombord i Havnen og idag kjørte de 2 Gange forbi vore Vinduer paa Turen til Hammeren. Han er et lille, magert, svageligt udseende Menneske. Hun er højere. Havnen, Tkt. og et par tyske Skibe flage, men der er ikke en Stump Flag oppe paa de andre, danske Dampere og Sejlskibe. De behandles som Turister og sejle imorgen«.

Regelmæssigt forekommer der i brevene beretning om besøg af danske marinefartøjer.

Saa er det enten en af kanonbaadene »Falster«, »Guldborgsund« eller »Krieger«, men det kan ogsaa være vagerdamperen »Løvenørn« eller skoleskibet »Ingolf«.

22. Juli 1904:

»Kanonbaaden »Falster« var her i Form's i Havnen og Næstkommanderende var Lieut. Aarestrup. Hjerteligt Gensyn. Med ombord tilligemed Drengen.

Vi sade i den hyggelige Kahyt agter med frisk Søluft – Cigar-kasser paa Bordet, Kurvestole og Revolvere og passiarede med Chefen, Capt. Gotschalck og en Lieut. Juel-Brockdorff.

De ville have mig til Frokost og til at sejle med til Hammeren i Eftm. Men jeg sagde »Nej Tak«, min lille Pige var ude at køre

og ventede mig i Nordskoven« (Moderen var i Kbhvn.). »Saa kan vi jo sende en Expedition op efter hende«, sagde Capt. G., men jeg gik fra Borde«.

Det var imidlertid undtagelsen, for ellers mundede disse besøg ligesaa regelmæssigt ud i de saakaldte »Kanonbaads-middage« – men det er en anden historie.

Blandt de begivenheder, der knyttede søens og havnens folk til hinanden, var ogsaa skibsførerforeningens aarlige fest.

17. Februar 1900:

»Vadede gennem alenhøje Snedriver i Snestorm op til »Danebrog«. Der samledes Rønne Skibsførerstand, der jo »lægger op« om Vinteren, samt som Gæster Rhedere, Consuler, Lods- og Toldvæsenet. Skipperne vare næsten alle i Kjole og hvide Handsker. Deres Koner i sort Silke.

Vi vare 80–90 til Bords i den store Sal. Klaver og Violinist paa en Estrade i Salen. Hver havde sin Kone tilbords. Kalkun i Overflødighed, Champignons, smukt koldt Bord. Øl. Punsch.

Formanden aabnede med en Skaal for vor gamle Konge. »Det er altid den første Skaal, hvor danske Sømænd ere samlede til Fest«. Musikken spiller »Kong Christian«, som alle sang med.

Lidt efter slog jeg paa mit Glas. Som altid, naar jeg først er i Gang, kommer det frit, og Talen blev ret udførlig. De raabte jævnlige Ja og Bravo, navnlig da jeg berørte Flaget: »Verdens ældste Flag, de reneste Farver og det, der for Slægt efter Slægt har været Tegnet og Symbolet paa alt, hvad der har været godt og ædelt hos Folket«.

Jeg sluttede med et Leve for Sømandsstanden og deres Hustruer og Børn, »for dem derhjemme, hvis Tanker og Længsler er hos deres Kjære paa Søen«. Musikken spillede, og vi sang: »Vort Fødeland var altid rigt«.

Saa talte den ældste Captain for Danebrog. »Det er vor Helighed, ingen Nation ser i deres Flag, hvad vi ser i vort, og intet Flag nyder paa alle Have den Højagtelse som Danebrog«.

Saa fulgte: »Vift stolt paa Codans Bølge«.

Formanden udbragte derefter min Skaal: »Det er os en Glæde at se vor Toldinspecteur som Æresgjæst blandt os i Aften – Tak for hans Tale, den smukkeste jeg har hørt til os, den

tog os ind i vore Hjærter« o. s. v. 9 Gange Hurra. Meget pinagtigt at høre paa.

Saa mange andre Taler, bl. a. for Toldvæsenet: »at der intetsteds i Danmark er et saa smukt Forhold mellem Sømanden og Toldvæsenet som her i Rønne«.

Efter Bordet dansede baade Unge og Gamle til 6 o. M., bl. a. de nationale Bornholmske Danse. Jeg gik Kl. 12. Dansede kun et Par Danse. Næste Gang maa Harriet med«.

Hun var nemlig bortrejst, men næste aar deltog ogsaa hun i festen og maa aabenbart have moret sig fortræffeligt.

7. Februar 1901:

»Captainer og Lodser svang hende i Dansen - - -«

IV

Hvorledes tegner billedet sig nu af gerningen og arbejdet i det embede, som brevskriveren var gaaet ind til?

For det første paahvilede det ham direkte at administrere Rønne toldsted med undtagelse af regnskabsforretningerne, der sorterede under en oppebørselskontrollør, og dernæst havde han det overordnede tilsyn med de øvrige bornholmske toldsteder, Hasle, Allinge, Gudhjem, Svaneke og Nexø, der iøvrigt med bistand af toldassistenter, medhjælpere, kontorister og opsynsmænd rundt paa kysterne lededes af toldoppebørselskontrollører.

Tobaks-, cigaret-, chokoladeafgifter, moms og alle de andre indirekte skatter og afgifter, hvormed vor tid velsignes, eksisterede dengang ikke og hørte altsaa heller ikke under toldvæsenets resort. Det drejede sig i alt væsentligt kun om de egentlige toldafgifter, der omkring aarhundredskiftet paa Bornholm ialt androg ca. 150.000 kr. aarligt, deraf – i 1905 – paa Christiansø siger og skriver 14 kr.

I Hasle sad i 1897 oppebørselskontrollør V. E. Colberg, der allerede aaret efter blev toldforvalter i Hillerød og afløstes af C. Harms (senere toldforvalter paa Fanø).

I Allinge indtil 1901 O. W. A. Marckmann, der tillige var postmester og telegrafbestyrer og – det var før de folkevalgte borgmestres tid – kgl. borgmester. Han var født 1820 og naaede saaledes at fungere indtil sit 81. aar. Der eksisterede dengang ikke nogen officiel aldersgrænse for statens embedsmænd, og da han trods sin alder var meget vital, blev han meget harmfuld, da generaldirektoratet omsider forlangte hans afgang, idet direktoratet hævdede, at naar en mand var passeret de 80, var aandsevnerne ikke til fyldestgørende at beklæde et embede. Toldinspektøren fik besked om at meddele Marckmann, at han maatte indsende sin afskedsbegæring, og

selvom han fik bemyndigelse til »at vifte med en Justitsraad-titel«, var det som en Granat exploderede i Huset, da jeg gav ham Meddelelsen«. Noget personligt modsætningsforhold gav det dog ikke anledning til – toldinspektøren havde i virkeligheden i flere aar holdt haanden over den gamle hædersmand og hans forbliven i embedet, og da M. var paa afskedsbesøg i Rønne ønskede den gamle »Guds Fred«, da han gik.

Han afløstes af den hidtidige oppebørselskontrollør i Gudhjem C. R. Bohn. B. var kaptain i Bornholms væbning og døde allerede i 1905. »Saa at sige alle Bornholmere kendte den statelige militære Skikkelse med de graasprængte Bakkenbarter og den ranke Holdning«, skrev Bornholms Tidende ved hans død.

I Gudhjem fra 1903 oppebørselskontrollør H. C. P. Bruun, og i Svaneke residerede oppebørselskontrollør H. Schou, der døde 1900 i ret ung alder og afløstes af assistent i finansministeriet S. E. M. Gjedsted, der senere blev toldforvalter i Assens.

I Nexø var en navnlig i fiskerikredse landet over kendt bornholmer J. H. Stub, der stammede fra Allinge, oppebørselskontrollør og tillige bestyrer af redningsvæsenet paa Bornholm og Møen. Han spillede en betydelig rolle i byens officielle liv og ydede navnlig en stor indsats for havneforholdene.

I 1897 beklædtes oppebørselskontrollørembedet i Rønne af A. Lauritsen, der tidligere havde været toldforvalter paa Skagen. Det var et embede, der efter tidens forhold var en god bid, der gav sin indehaver 5-6000 kr. aarligt.

Han døde allerede 1902 og afløstes af H. D. v. Castonier; han døde allerede 1904 og afløstes af en københavnsk toldkontrollør Th. A. J. Thomsen.

Paa Christiansø var den kst. forvalter, en tidligere søofficer, C. M. With, ogsaa toldvæsenets funktionær, i hvilken egenskab han oppebar 200 kr. o. a., hvorhos lods J. A. Due »For Assistance ved Inkvirering« fik 50 kr. o. a.

Kaptain With havde haft en ejendommelig løbebane: Kadet, sekondløjtnant, premierløjtnant i flaaden. Derefter i italiensk flaadetjeneste, og da han ikke havde udsigt til videre avancement i den hjemlige flaaede, blev han i 1898 konstitueret som forvalter paa denne Danmarks østligste forpost, hvor han regerede som en lille konge. Om toldinspektørens besøg paa Christiansø skal vi senere høre lidt nærmere.

Hele ordningen med øen Bornholm som et selvstændigt toldinspektorat og alle disse smaatoldsteder var gennemført saa langt tilbage som i 1784 ud fra den betragtning, at øens isolerede beliggenhed ligesom egen amtmand og kommandant ogsaa krævede en lokal overordnet fiskal myndighed.

Navnlig i sejlskibsfartens tidsalder havde den maaske sin betydning, men efterhaanden overlevede den sig selv, og i 1928 nedlægdes inspektoratet og hvert bornholmsk toldsted fik en toldforvalter som selvstændig chef.

Allerede omkring aarhundredskiftet havde der løftet sig røster - ogsaa indenfor toldvæsenets centraladministration - om nedlæggelse af alle disse toldsteder, men der kæmpedes det længst mulige for at bevare dem.

27. Maj 1898 skriver oppebørselskontrollør Stub fra Nexø:
»Da Hr. Kammerherren« (overtoldinspektør for Østifterne, Kmhr. C. Barner) »forleden Dag var her paa Kasseeftersyn, var han saa venlig at meddele mig, at der var Tale om at underlægge Aakirkeby Rønne Toldsted hvad Toldforretningerne angaar, hvilket bedrøvede mig i høj Grad, thi det har jo altid ligget under Nexø Toldsted, og hvorfor skal det saa fratages det. Naar jeg nu beder Hr. Toldinspekteuren om at Aakirkeby, selv om den faar saavel Creditoplags- som Klareringsret, fremdeles maa vedblive at henhøre under Nexø Toldsted, saa er det mit Haab, at De vil imødekomme mit Ønske i saa Henseende.

- - - -

At det vil baade ærgre og bedrøve mig om sligt skete, at Aakirkeby blev frataget os hernede, skal jeg ikke lægge Skjul paa overfor Hr. Toldinspekteuren.

I Haab om Tilgivelse for min Dristighed, er jeg - - -«

Et par aar senere kom turen til spørgsmaalet om oprettholdelse af Svaneke toldsted, men byraadet satte ind med en skarp protest, og faren drev over. Det samme gjaldt forøvrigt baade Allinge, da kontrollør Marckmann gik af, og senere Gudhjem og Hasle, men det hedder

24. Februar 1903:

»Gudhjem er opslaaet til Besættelse. Dermed er det givet, at slet intet bornh. Toldsted bliver nedlagt, og det gaar altsaa mig

som Per Degn, at jeg ikke efterlader mit Embede ringere til min Eftermand«.

Men udover saaledes at fungere som mellemed mellem paa den ene side generaltolddirektoratet og overtoldinspektoratet for Østifterne og paa den anden side de enkelte bornholmske toldsteder, havde han ledelsen af toldopsynet i Rønne med tje-nestefordeling og ordning af eftersynet ved de regelmæssige udenlandske forbindelser. Rønne havde fast ugentlig passager-fart paa Ystad og i sommerhalvaaret paa Tyskland (Kolberg), vedligeholdelsen af toldvæsenets bygninger og fartøjer, for-handlinger med de handlende, industri og haandværkere om toldgodtgørelser, havne- og skibsafgifter o. s. v., udarbejdelse af de aarlige indberetninger om øens forhold, indberetninger om ind- og udførsel, de særlige indberetninger om fiskeriet, der- under ogsaa om de svenske fiskeres betydelige landsætning af fisk paa Bornholm og deres udførsel af spiritus – indberetnin-ger, som ogsaa gik til de svenske myndigheder, derunder kyst-bevogtningschefen for Skaane og Blekinge, major Höök i Hel-singborg, som blev hans nære ven.

Der vil kunne hentes mange oplysninger om det bornholmske erhvervsliv i disse indberetninger og deres mange tal.

Efter den tids regler paahvilede det ham yderligere hvert aar i Januar maaned at udarbejde en saakaldt »Conduiteliste«, hvor hver underordnet til underretning for centraladministra-tionen skulle have sit skudsmaal – det var noget, der ikke blot gjaldt toldvæsenet, men ogsaa i de andre embedsetater.

20. Januar 1900:

»Her er saa stille saadan en Januareftermiddag.

Blæsten jager Skyerne afsted derude over Søen. Isen har den jaget bort ad Preussen til. Tøsne og Issjap.

Mit Dagværk er afsluttet og Brevene forseglet. Mit Hovedex-emplar af Conduiteforklaringen for alle Øens Embeds- og Be-stillingsmænd er skrevet. Jeg har Fred i min Sjæl. Jeg har kun sagt godt om dem allesammen og slaaet et Slag for, at den 80 aarige Marckmann maa sidde et Aar endnu i sit Embede.

Dømmer ikke, at I ikke skulle dømmes, tænkte jeg, medens jeg skrev Beretningen«.

Desuden blev han i udstrakt grad af generaldirektoratet be-nyttet som »Erklæringstoldsted«): at man i vanskelige eller

mere principielle sager om toldmæssige problemer fra andre toldsteder, navnlig naar der var jura i spørgsmaalene, indhentede hans betænkning, ligesom han eksempelvis fik overdraget at udarbejde forslag til instruks for toldopsynsmændene rundt paa landets kyster.

Der var altsaa baade stort og smaat – set med nutidens øjne maaske mest det sidste. Blandt dette sidste er f. eks. en sag fra 1904, maaske netop udsprungen af de smaa forhold – »Im engen Kreis verengert sich der Sinn«-:

En toldoppebørselskontrollør havde gennem længere tid ligget i strid med sin stedlige embedsbroder, postmesteren, og havde vistnok ogsaa i en avis angrebet postfordelingen. Paa den anden side havde postmesteren protesteret mod, at han, da toldkontrolløren var til møde i havnekommissionen, ikke i ekspeditionstiden kunne faa klareret en for ham selv bestemt pakke, indgaaet fra udlandet. Det endte i et større opgør paa posthuset, hvor postmesteren inde paa sit kontor skulle have grebet kontrolløren i skulderen og søgt at hindre ham i at forlade kontoret. Begge de stridende parter, der følte sig dybt saarede i deres værdighed som kgl. embedsmænd, henvendte sig i alenlange besværende skrivelser til toldinspektøren og vedlagde klager til henholdsvis generalpost- og generaltolddirektoratet.

Dette gav anledning til, at han tilskrev begge parter:

20. Februar 1904:

»Forinden Sagen imidl. oversendes vilde jeg, der staar ganske udenfor og ikke har nogen Mening om, hvem der har Ret eller Uret, privat henstille til Dem begge, om det ikke var det rigtigste, at vi underhaanden fik denne kjedsommelige Sag ud af Verden. Det er jo uheldigt overfor Befolkningen, at der er en saadan Sag oppe ml. D'Herrer, og aldeles bortset fra, at begge Direktoratene muligvis vil finde, at den er af privat Charakter og Administr. som saadan uvedkommende, saa vil den dog alt i alt kunne svække begges Stilling; Uenighed svækker jo altid og det forekommer mig, at jo mere stille der er om en Embedsmand, des bedre er det.

Jeg foreslaar derfor, at De afgiver følgende Erklæring:

»Undertegnede N. N. beklager herved den Uret, der muligvis kunne have været paa min Side ved min Controvers med Hr. (Toldoppebørselskontrollør – Postmester) den 17. ds., og anser

ved Modtagelsen af en tilsvarende Erklæring fra N. N. denne Sag for at være afsluttet derved«.

Saasnart hver af D'Herrer saa har sendt mig sin Erklæring herud, skal jeg sende hver af Dem Modpartens Erklæring tilbage tilligemed hver sin Klage.

Det er jo en god Ordning fremfor Klagen til Ministerierne, Injuriesøgmaal e. l. De vil sikkert i Tidens Løb være glade deraf.

Brister mit Forligsforsøg, saa skal selvf. Klagerne blive oversendt ad tjenstlig Vej«.

Begge kamphaner synes at have skrevet under.

Fra smaatingsafdelingen henter vi et andet brev af 9. Januar 1904 fra et af toldstederne:

»Maa jeg privat ulejlige Hr. Toldinspektøren med en Forespørgsel.

Af det af Generaltolddirektoratet under 1. April 1903 for Finansaaet 1903-04 stillede Beløb til Toldstedernes Raadighed under Kontoen: »Øvrige Bestyrelsesudgifter« er der paa Kontoen »Til Kontorfornødenheder for Opsynet m. v.« for herværende Toldsteds Vedkommende anvist 30 Kr.

Efter at jeg inden Udgangen af December Maaned har fornyet Abonnementet paa Lov- og Ministerialtidende for 1904 med 4 Kr., viser det sig desværre, at jeg har regnet 18 Øre fejl, saa at der er forbrugt 30 Kr. 18 Øre. Skal jeg søge Generaltolddirektoratet om en extra Bevilling på disse 18 Øre eller t. Ex. paa 2 Kr., eller skal jeg vente og tage Antegnelsen. Jeg er meget ked af det skete og jeg vil meget gerne see at slippe saa godt fra det som det var muligt, kun ved jeg ikke hvorledes.

Da jeg ingen nærmere har at søge Raad og Hjælp hos, saa er det at jeg tillader mig at spørge Hr. Toldinspektøren, hvorledes den Sag bedst bør gribes an. For det er jo ikke nok, at jeg selv tilbyder at vil betale de 18 Øre«.

Hvorledes dette indviklede og betydningsfulde problem blev bragt til løsning, har jeg desværre ikke kunnet konstatere.

Ogsaa et andet brev vil vel nu om dage kalde paa smilebaandet, men man skal, som jeg flere gange har sagt, tænke paa, hvor langt i tid vi føres tilbage.

Den 29. September 1898 døde Christian IX' dronning, Louise.

Den 30. September skriver et toldkammer:

»Da jeg forgjæves har forsøgt pr. Telefon at faa talt med Toldvæsenet i Rønne, vover jeg herved ærbødigst at anmode Hr. Toldinspektøren om, at jeg imorgen pr. Telefon maa blive underrettet om, hvorvidt man uden videre skal benytte sort Lak til Tjenestebreve, eller om dette kun gjøres efter nærmere Ordre; jeg erindrer nemlig, at sort Lak blev anvendt saavel efter Frederik VII's som Enkedronningens (Caroline Amalie) Død«.

Det samme spørgsmaal kom op, da Christian IX selv døde i Januar 1906.

30. Januar 1906:

»I gaar Eftermiddags sad jeg hernede paa Tkt. og læste om Kong Chr. d. 9.'s Fader og om Kongens Fødsel, Opdragelse og Giftermaal. Det var Kl. 4 - og to Timer senere kom Drengen hjem fra Danseskolen med den Efterretning, at Kongen var død - - -.

Bille Brahe kom her om Aftenen for at drøfte det. Han skal møde i Roskilde Domkirke ved Bisættelsen.

Der kom Telegram fra Generaltolddirektoratet om at flage paa halv Stang. Det samme gjør næsten hele Byen«.

4. Februar 1906:

»Paa Toldkamret sørger vi efter Ordre med Flaget paa halv Stang Dag ud og Dag ind til Kongens Bisættelse og med sort Lak paa Brevene. Ministerierne har sort Rand om Breve og Convolutterne.

Damerne herovre, deriblandt H. gaar med sorte Strimler og Handsker.

I Kirken tier Orglet.

Jeg synes, at det hele virker lidt aparte i Nutiden, og at det egentligt passede bedre under den gamle Enevælde, hvor det var Landsfaderen, der døde. Men man glemmer vel det historiske Faktum, at vi kun er skilt en Menneskealder fra Enevælden«.

V

En særlig opgave paahvilede toldinspektøren, idet han skulle give møde ved alle strandinger og bl. a. optage den saakaldte »Strandingsrapport«, som derefter skulle oversendes til forskellige myndigheder, og dette gjorde ham til øjenvidne ved mange dramatiske begivenheder, der i disse aar udspillede langs Bornholms barske kyster.

Atter maa vi huske, at baggrunden er, at vi endnu var i sejskibenes tidsalder; der var flere skibe, men de var gennemgaaende mindre og manglede alle nutidens tekniske hjælpemidler, og allerede derved blev risikoen større.

Jeg skal ikke komme ind paa de mange ulykker og havarier, som paa andre kyster – oftest fjernt fra øen – ramte den bornholmske sejskibsflaade. Alene i Rønne tolddistrikt hjemhørte ved aarhundredskiftet 60-70 sejskibe. Store dele af byens befolkning var økonomisk interesserede i skibsfarten – nogle med mindre anparter, andre med større – langt den største reder var vel kgl. agent Mogens Christiansen, der havde kontor paa hjørnet af Toldbodgade og Grønnegade.

Det er mere skibsulykkerne paa de hjemlige kyster vi skulle se lidt paa.

Saavidt jeg har kunnet opgøre det, forekom der i tiden mellem 1. Juni 1897 og 30. April 1906 ialt ca. 60 strandinger, meget ulige fordelt paa de forskellige aar.

Den første stranding, brevskriveren oplevede, skete, da det store finske barkskib »Ihana« af Nystad den 6. September 1897 grundstødte lige syd for Rønne havn. Det lykkedes at redde besætningen paa 11 mand, men det store skib, hvoraf et fotografi er gengivet i »Bornholms Tidende« for 26. Oktober 1974, blev fuldstændig vrag.

1898 blev med 11 strandinger et af de strandingsrigeste aar.

En af de sidste dage i Januar grundstødte det ca. 2600 tons

store dampskib »California« af Swinemünde i sydvestlig storm, høj sø og regntykning paa Sorthat rev, syd for Hasle og blev læk. Af besætningen paa 26 mand maatte redningsbaaden fra Rønne redde først 8 og saa 12 mand, medens kaptajnen og 5 mand blev ombord. Først en lille maaned senere lykkedes det Svitzer at bringe skibet flot og slæbe det ind til Rønne.

Omtrent samme sted strandede i Marts en 3-måstet svensk skonnert »Skeldervik« fra Jonstorp. Besætningens 8 mand maatte reddes ved raketapparat fra redningsstationen, medens skibet blev slaaet til vrage.

Og kun en uges tid senere indtraf to alvorlige strandinger, der krævede menneskeliv:

Den 25. Marts kæntrede den i Nexø hjemmehørende skonnert »Valborg« i svær sø og østlig snestorm tæt syd for Rønne havn. Kaptainen og 1 mand druknede. Skibet drev senere uden master ind helt nede paa Femerns kyst og blev først bjærgt 4 maaneder senere.

Og den 27. Marts strandede i orkanagtig storm af nordøst, snetykning og voldsom sø skonnerten »Alma« af Swinemünde ved Aarsdale udfør Søndermarken. Skibet blev straks sønderslaaet, og kaptainen, besætningen (4 mand), kaptainens hustru og 2 børn druknede.

Og saadan gik det aaret ud. Der var strandinger baade paa øst- og vestsiden af øen.

Paa Salthammer syd for Nexø forliste en stor Stavanger-bark »Fosnæs« den 26. November, og redningsbaaden fra Snogebæk maatte gaa ud og redde hele besætningen. Ogsaa dette skib blev vrage.

2. December 1898:

»Ja, jeg oplever Strandingscener. Aldrig mindes jeg at have oplevet Storme som i gaar og idag.

Orcan fra Sydvest. Himmel og Hav i eet. Lige nu lød et mægtigt Bulder herudenfor. Orcanen fejede Stilladserne omkuld paa et af Jærnskibene under Bygning. Det løb af Stabelen og gik i Søen med Næsen ind i et andet Skib.

Strandinger hver Dag. I gaar Kl. 4 en Fiskekutter (tysk) med 14.000 Pund Aal og Gjedder ud for Castellet. Føreren druknede; den anden Mand drev levende iland«.

15. December 1898:

»I Eftermiddag Kl. 4 ringer det i Telefonen, en Marstalskonnert grundstødt i Nat ved Svaneke. Besætningen 7 Mand reddet i Redningsbaad. Skibet flot Kl. 2 og kom ind i Nexø Havn. Et øjeblik efter ringer det fra Allinge. Lige nu er en splinterny Jærndamper med Granit totalt forlist udfor Allinge; Besætningen reddet med Raketapparat fra Allinge. Atter et Øjeblik efter melder Rorsbetjenten: »Vandet staaer over Dampskibskajen, Varehuset udfor Dampskibene staaer i Vand«. Paa Amtstuen, der jo ligger lige ved Vandet, er de lidt urolige for, at Nordenstormen skal bevirke Stormflod«.

17. December 1898:

»I Gaar Kl. 9 kjørte Harriet og jeg til Allinge. Lukket Vogn, Fodpose, Pelts, klar bidende Frostluft og Rim over Bornholm. Gamle Marckmann havde pr. Telegram inviteret til Frokost. Ude at se paa en lille ny Damper fra Aabenraa. Spiddet paa Klipperne ved Allinge. Den vakre Kaptain fortalte, at hans Kone i Aabenraa i Uro havde telegraferet: »Gaa ikke ud af Havnen«. Han svarede pr. Telegram: »Totalt forlist, men Alle redede«. Man kan se, hvad Anelser kan betyde for Folk, der holder af hinanden, om der saa er hundrede Mil imellem dem«.

1899

forekom 6 strandinger, men det lykkedes at bringe skibene flot, og ingen menneskeliv gik tabt.

Kun en enkelt har brevskriveren hæftet sig ved – endnu 35 aar senere gav han i »Bornholmske Samlinger« en livfuld skildring af denne stranding, hvor han ikke alene maatte optræde som myndighed, men ogsaa yde Svitser og skibets kaptain bistand med oprettelsen af bjærgningskontrakten, der drejede sig om store værdier.

I tæt taage grundstødte den 2393 tons store damper »Roger« af Bordeaux, kaptain F. Croizot, lastet med kul fra Cardiff til Stockholm dem 28. April paa Sorthat rev syd for Hasle.

Han fortæller, hvorledes han Kl. 6 o. a. fik meddelelse om grundstødningen og gennem Nordskoven kørte til strandingsstedet sammen med rorsbetjent Lerche. . . Mørket gled hen over stranden og søen, og man kunne kun skimte et stort skibskrog et par tusinde alen fra land, hvor det tilsyneladende laa øde hen. Med bistand af konsul C. P. Lund, der ikke var mødt i

sin egenskab af engelsk konsul, men som Svitzers repræsentant blev de sat ud til skibet; baade paa tysk og engelsk prøvede Lund at faa forbindelse med skibet, men det var stadig som uddødt. »Ja, nu er mine Sprogkundskaber udtømt«, sagde konsulen, »nu maa De forsøge. Der er kun fransk tilbage, lad os prøve med det«.

»Ce sont les officiers des douanes«, og »til min store Overraskelse virkede det straks«. En lejder blev sat ud; ombord var alt i den fineste orlogsmæssige orden, og de fik den venligste modtagelse. I den hyggelige chefskahyt sad den 60 aarige statelige kaptain og lagde med uforstyrret ro sin kabale.

Som alle franskmænd talte han kun fransk, men toldinspektøren fik sine oplysninger og drøftede med kaptainen udsigterne for skibet. Kaptainen var ikke meget tilbøjelig til at tilkalde assistance og foretrak at kaste noget af ladningen overbord. Det blev forklaret ham, at øjeblikkelig fare var der ikke, men paa Bornholms kyster kunne alt være forandret i løbet af faa timer, og at skibet stod paa et stenrev. Kaptainen holdt krigsraad med sine officerer og nogle matroser, som alle ivrigt gestikulerende og iltert prøvede at faa ham til at tilkalde assistance og slutte bjærgningskontrakt.

Toldinspektøren fortæller, hvorledes han ville gaa fra borde, men baade kaptainen og konsul Lund bad ham gøre dem den tjeneste at blive og hjælpe med udarbejdelsen af bjærgningskontrakten, der skulle affattes paa fransk.

Forhandlingerne varede en 2-3 timer, og da han ville gaa i land, beklagede han overfor Croizot sit mangelfulde fransk, hvortil Croizot svarede: »Deres Udtale var ikke altid korrekt, men der var ikke en Tøddel ukorrekt i det skrevne fransk«.

Senere fik Svitzer »Roger« halet af grunden, og paa sin næste rejse til København saa han den ligge paa Inderreden. Den havde altsaa ikke været for dybtgaaende til at gaa ind i Københavns havn, hvad den franske kaptain havde tvivlet paa.

Kysten syd for Hasle synes i det hele taget at have været skuepladsen for strandinger. I det foregaaende har vi hørt om adskillige, og det samme gentog sig i de følgende aar.

1900

forekom bl. a. en dramatisk stranding ved Balka – det var en større norsk damper »Buccaneer« fra Frederiksværn, der den 6.

*Toldinspektorens bolig
paa hjørnet af Grønne-
gade og Vestergade.
Ejendommen ødelagt
ved det russiske bombar-
dement i 1945.*

*Grønnegade i Ronne
i 1904.*

*Frokostpause på et gam-
melt skibsruf under et
besøg i Snogebæk. Fra
venstre amtmand Bille
Brahe, toldopsynsmand
Thuesen og toldinspek-
tøren.*

April strandede i tæt taage. Øjeblikkelig var der ingen fare, og man gik derfor igang med bjærgningsarbejdet, men senere blæste det op til stærk storm, skibet sprang læk og krængede over.

7. April 1900:

»Jeg fik tidligt om Morgenen paa Sengen Telegram om Strandingen, og Kl. 11 var jeg paa Strandingsstedet, men kunne allerede da ikke komme ud til Skibet. Svitser var kommet og igang med Bjærgningsarbejdet, men Slæberen sprang«. Da stormen tog til, maatte redningsbaaden fra Snogebæk gaa ud flere gange og redde baade besætningen paa 17 mand og bjærgningsmandskabet paa 21. »Det var et Redningsarbejde under meget vanskelige Forhold«.

1901

var der bl. a. 3 strandinger ved Hasle. I de to tilfælde maatte besætningerne bjærges med raketapparat, og det ene fartøj, en Marstal-galease, blev vrag.

Samme aar løb Østbornholmskes baad »M. Davidsen« den 24. Maj paa grund paa Hammerodden. Besætning og passagerer maatte bjærges i dens egne baade. En halv snes dage efter tog Svitser skibet af grunden, og dermed slutter den bornholmske rapport.

Skæbnen var imidlertid ude efter dette skib – det blev af Svitser slæbt til Helsingør skibsværft, men da det efter endt reparation skulle løbe af beddingen, kæntrede det, fyldtes med vand og sank. Samtlige ombordværende haandværkere og søfolk bjærgedes ved baade fra land. Det blev saa paany hævet og igen repareret.

Fra 1902

skal der kun fortælles om en enkelt stranding.

Den foregik den 28. August.

Om den hedder det i toldinspektoratets officielle indberetning om Egersund-galeasen »Anne Marie«s stranding syd for Hasle:

»Efter den 27/8 Kl. 3 EM. at have forladt Rønne Havn, blev AM. af ØSØ. Storm drevet til Søs. Kl. 7 EM. sattes Kursen efter Hammeren for at faa smult Vande, men 1 Time efter flodede Vinden og gik S.lig. Kl. 12 MN. vendtes S.over. Da det omtrent

Kl. 1 FM blev maanelyst, fik Kokken – en 15 Aars Dreng – Roret med Ordre fra Føreren til at styre S., men da Vinden fremdeles flovede og trak sig mere og mere S. efter, sattes AM. Øst i ind mod Land, uden at Rorgængerer derom varskoede Føreren, der sad indenfor i Ruffet; først Kl. 3 FM. varskoede han for Land, men i det samme grundstødte AM. og blev Vrag«.

Det var den officielle version.

I et brev af 29. August skildres det passerede imidlertid i lidt mindre højtidelige vendinger:

»Den strandede Skibsfører sad oppe paa Hasle Toldkammer og fortalte mig om Strandingen. Det var en ung dansk Nord-slesviger fra Broager, ugift, munter og ligeglad med det hele:

»Kl. 12 o.N. var vi udfor Hammeren, fint maanelyst Vejr. Styrmanden sov, jeg sad i Ruffet og røg min Pibe. Kokken, 15 Aar, passede Roret og skulle styre mod Syd. Men han styrede mod Øst. Kl. 3 o.N. kom han og varskoede: Captain, jeg kan se Stenene. Jeg ud og i det samme huggede Skibet.

»Ja, nu kan jeg Fanden gale mig ogsaa se Stenene, Din forbandede Laban«.

»Og saa stod de«, hedder det lakonisk, »200 Alen ud for Hasle«.

I 1903 forekom 8 strandinger, deriblandt et svensk barkskib »Maria«, der den 11. November strandede ved Snogebæk og senere blev vrag. Skibet grundstødte den 11. sent om aftenen, man blussede efter hjælp og begyndte at kaste dækslasten (trælast) overbord. Først næste dags morgen kom hjælp. Svitser gik til assistance, men skibet huggede stadig, og da det blæste op til storm, maatte redningsbaaden fra Snogebæk bjærge besætningen paa 10 mand og 4 mand fra land. Skibet blev vrag.

13. November 1903:

»Igaar Morges kom der Bud, at en stor svensk Bark var stranded ved Snogebæk. Jeg kjørte Kl. 10; hjemme Kl. 7½ o.A.

Hvor var Himlen dejlig ved Solnedgang med Farver i mørkeblaat og Guld – og hvilket Marinebillede nede ved Snogebækstranden. Det hvide Sand paa Forstranden, det mørkeblaa Hav og op ad Kysten med de røde Tage i Nexø i Baggrunden og lige foran den store, sorte Bark krænget ind mod Land. »Maria« hed den, var 50 Aar gammel. Ladet med Trælast«.

10. December 1903:

»Til Nexø. I aaben Vogn med Stub, Assistenten og Strandingskommissær Munch ud langs Kysten forbi Snogebæk til Dueodde – Sydspidsen af Bornholm. Kølign med Blæst og noget Solskin. Vi kjørte i selve Vandlinien, hvor Sandet er haardest. Det pjaskede om Hestene. I en Bræddehytte paa Kysten spiste vi Assistentens Smørrebrød (12 Rundtenommer havde Konen smurt ham); de unge Mennesker lavede god Kaffe og havde fin Meukow-Cognac. Flag satte de op paa Hytten, der var pyntet med det ituslaaede Skibs Navnebrædt: »Maria«. Hele Kysten var oversaaet med Trælast.

Middag paa Holms Hotel: Kogt Lax, Haresteg, Æblegrød (hvor vi fandt en To-Øre og to 10-Ører) Tableau! Rødvin og Sherry. Munch kom med ægte Havanna-Cigarer. Der blev 3 Kr. til hver af os.

Hjemme Kl. 10 efter en lang interessant Samtale i Coupeen med Redaktøren af Bornhs. Social-Demokrat« (senere indenrigsminister Hauge) »om Nutidsspørgsmaal. Vi var enige i mangt og meget.

Han sagde bl. a.: »Vi Social-Demokrater misunde sandelig ikke Statens Embedsmænd selv om Gagen er 5 à 6000 Kr., men vi vil gjerne selv med op i Lyset og have Del i Livets Goder«. Han var en fornuftig Mand, vidt berejst, vi talte godt sammen«.

I 1904 forekom hele 19 strandinger, grundstødninger og havarier, men deraf skyldtes de ni den orkan, der paa aarets sidste dage gik hen over landet og navnlig rasede over Bornholm.

31. December 1904:

»- - vel læst om den frygtelige Storm af NO., den haardeste siden Stormfloden 1872.

Ctlr. Bruun telegraferede til mig i Efterm. fra Gudhjem, at 2 af deres egne Skonnerter, en Marstal-Galease, 4 Halvdæksbaade og 10 mindre Baade strandede og sønderslaaedes i selve Havnen.

Og lignende rundt om.

Baadene fra Østkysten var ude i Nat efter Lax. To Baade reddede sig herind i Form's med en 3-4 Lax; en af Mændene havde faaet Koldbrand i Fingrene.

Damperen kom ind med tykt Ispanser til over Skorstenen«.

De følgende dage maa brevskriveren have været rundt paa øen paa strandingsrejser, og der blev først skrevet brev igen 5. Januar 1905:

»Det maa gaa paa bedste Beskub med Breve nogle Dage endnu. Vi drukner i Nytaarsindberetninger og Strandingsrapporter efter Stormfloden d. 31. f.M., der har paaført Øens Havne og Skibe en Skade paa ca. 300.000 Kr. Jeg har tiltraadt en Landskomité herom«.

De to havne, der navnlig blev ramte, var Gudhjem og Svaneke.

I Gudhjem, hvor orkanen drev vandet indtil 8 fod over dagligt vande, væltede et stykke af bølgebryder og kaj, hvor adskillige skibe laa oplagte for vinteren, og søerne styrtede ind mod fartøjerne, hvis fortøjninger sprængtes. Skibene blev enten sønderslaaede mod klipperne eller kastede op paa land.

Paa samme maade gik det i Svaneke og i Tejn – men ingen synes at have sat livet til.

Af aarets strandinger, der omtales i brevene, kan det iøvrigt nævnes, at et barkskib »Camilla« af Eckerø den 10. November paa rejse fra Skellefteå til Rostock med trælast grundstødte ca. 1000 alen syd for Aarsdale og blev vrøg.

Skibet havde antaget Hammeren fyr for en skibslanterne, Dueodde fyr for Hammeren fyr og formenter derfor fejlagtigt at befinde sig 3-4 klm nord for Bornholm.

12. November 1904:

»I Gaar Kl. 10 tog jeg Toget til Nexø og gik i det skønneste Vejr ½ Mil nordpaa til Aarsdale, hvor der var strandet en stor finsk Bark«.

25. November 1904:

»I Gaar kørte jeg solo i Wienervogn paa Strandingsrejse Nexø, Aarsdale, Svaneke.

Forleden Nat havde det vrede Hav fuldstændigt knust og raseret den finske Bark paa ca. 500 Tons, der var strandet ved Aarsdale. Trælasten blev bjærget i Land, men alt af Skibet over Vandlinien var forsvundet. Havet er en ren Bech-Olsen«.

Fra 1905 skal kun en enkelt stranding nærmere omtales.

Det drejede sig om det stolte nybyggede fregatskib »Earl of Zetland«, 1534 tons, der var hjemmehørende i Nystad i Fin-

land. Under rejse fra Svartvik med trælast til Delagao Bay paa østsiden af Afrika grundstødte det i regntykning og det, der i sømandssproget hedder klodsrebet Mersejlskuling, den 5. Oktober 200 alen fra land lige syd for Vang, blev læk og fyldtes med vand. Kaptainen blev foreløbig paa sit skib, mens besætningen (18 mand) bjærgedes med raketapparat. Skibet blev senere vrage.

7. Oktober 1905:

»Mine Tanker var langt fra Strandinger, da Gadeklokken kimedede i Gaar Morges, og Budet lød paa, at en stor Fuldrigger (Fregatskib) var strandet ved Vang (½ Mil S. for Hammershus).

Kl. 10 rullede H. og jeg af i Kareten. Overskyet, regntung Luft. Jeg spurgte indenfor paa Amtet, om B. B. vilde med. Om han vilde! I samme Nu han i sin Pelts og med.

Bornholm med Marker og Enge og Veje stod under Vand. Vand og atter Vand.

Frokost og Kaffe, som vi havde med, nød vi oppe i den gamle Toldopsynsmands Gaard »Thuleborg«, og saa vandrede vi Mandfolk gennem Ringedalen ned til Stranden.

Der stod det skønne, vældige Jærnskip, »Earl of Zetland«, spiddet tæt ved Land. Søerne brød mod det, og det huggede, mens Raasejlene stod endnu. Redningsstolen stod paa Bredden – den havde reddet 18 Mand ombord – og Raketlinerne hang endnu ud til Fregatten.

Omkring os: Dr. Borch fra Allinge med Damer og Photographi-Apparat og den ovre fra kst. Toldkontrollør Saabye med guld-tresset Hue og Paaklædning som til Østergade-Promenade – røds-kæggede bornh. Fiskere i Oljetøj og Sydvest.

Et fraadende Hav – de vældige Klipper mod Havet, og i Baggrunden i en Dis Hammershus Ruiner.

Alle var venlige mod os – ja, ligesom vi paa Hjemvejen kjørte forbi et Skomagerhus paa Højderne i Rutsker, blev det saa betaget af H's noble Skjønhed, at det stod i Flamme og brændte ned til Grunden i Løbet af en Time.

Paa Hjemvejen ml. Hasle og Rønne mødte vi Automobilet, men saa det i Tide, kom alle af Vognen, der kjørte ind paa en Bivej saalænge«.

12. Oktober 1905:

»Igaar Morges Kl. 10 kjørte jeg igjen til Vang til den strandede »Earl of Zetland«. Jeg havde den tykke rare Toldass. Dam med og satte ham ombord paa Svitzer. Der skal han nu sidde i en Kurvestol paa Dækket i en lille Maaned, holde Øje med Overløsningen og tjene Strandingsdiæter à 6 Kr. pr. Døgn. Jeg fandt det rigtigst at sætte Toldopsyn ombord. Strandingsmassen er paa et Par Hundrede Tusinde Kr.«.

Imidlertid forliste skibet totalt.

6. November 1905:

»Toldass. Dam og jeg kjørte ud i Morges i Pelts og Fodpose, i bidende Østenstorm, op til Vang, at se paa Tømmeret, en halv Snes Tusind svære Planker, indbjærgede fra »Earl of Zetland«

Der er ikke et Fnug tilbage over Vandet af det store, prægtige Skib, Søen har raseret alt«.

Og saa skriver han videre i samme brev:

»Vang, mit elskede Vang, med den blide tungsindige Toldopsynsmand Dam paa sin Gaard »Thuleborg« og med den dejlige »Tørredal« og »Ringedal«, Klippefurerne ned mod Vang.

Kom der Foraar, kom der Efteraar, altid lige vidunderligt. Dér, i Dalstrøgene mellem Klipperne, har Naturen et af sine stille Værksteder. Elletræer langs Bækken, Ask, Hyld og Gran op ad Klipperne, og allevegne indvikles Din Fod af Brombær- og Slaaenbuske. De røde Hyben nikker til Dig og Klipperne er overgroede af den fineste smaabladede Vedbend. Og saa længere ude det vældige, vældige Hav.

»Naar jeg engang er langt borte herfra, saa vil min Tanke søge tilbage til denne dejlige Dal«, sagde jeg til Dam.

Og vi sludre sammen paa Gaarden. Dam, hans rødhaarede Husjomfru med den klare Teint – Dam er 70 Aar og Enkemand. De vil sende mig en Hare ud, men jeg afværger det.

Men hvert Aar faar Harriet fra Thuleborg en Kurv med 10 Pund dejlige, sorte Brombær fra hans Dal.

Altid sidder jeg og filosoferer i min Vogn, over de sorte Kra-ger i de vaade Plovfurer, Farverne i Luften, Landskabet.

Bim-Bam, Bim-Bam, ringede Klokkerne oppe i Taarnet paa Ruths Kirke, et af Øens højeste Punkter og Sømærke.

De ringede Solnedgangen ind. Og Vognen kørte forbi Kirke-
muren og Tremmelaagen. Derinde ligger de døde, gamle Born-
holmere, der ogsaa engang har gaaet her og set ud over Land-
skabet. I Vest, over Havet flammer de røde Skyer, og mod Syd
ser Du milevidt ud, som om Bornholm var en stor Verdensdel.

Hestene aser, og Niels, min gamle trofaste Kusk, sidder der-
oppe paa Bukken i sin Cavaj som en russisk Istwotschik.

Mørket driver paa, Kragerne lette sig, Fragtmandsvogne
glide forbi, hist og her en Vejfarende eller en Cyklist.

Selv sidder jeg lunt i Fars Pelts. »Den gjemte Mor til Dig«,
tænkte jeg.

Hvad gør nu Folk i Kjøbenhavn? Nu straalere Lysene hos
Wessel & Vett og i Butikerne. Menneskestimen glider nedad
den oplyste Østergade. Elektrisk Lys, Damer i Peltsværk og
Silke - her kører jeg i Aftenen gennem det stille, mørke Land.

Hvem har valgt det bedste? Det har jeg, lyder Svaret«.

VI

Om det end ikke har været hvert aar, synes inspektionsturene adskillige gange ogsaa at være gaaet til Christiansø.

Vi piller ud af et brev af 19. Juli 1902:

»I kjender vist egentlig slet ikke Christiansø; »de vilde Rosers Ø«. De 3 smaa Øer, hvoraf den ene er ubeboet, ere tilsammen mindre end Frederiksberg Have. Der bor 300 Mennesker derovre.

Christiansø, den største, er 40 Tdr. Land, befæstet 1684, og hver en Spade Jord er ført over paa de nøgne høje Klippetoppe. Her var Fæstning og Soldater til 1863.

»Store Taarn«, 80 Fod højt, med 16 Kanonskydeskaar er nu omdannet til Fundament for Fyret. Capt. With og Kjøbmanden bebor de gamle Commandantboliger fra 1738. – Hvilke gammeldags pragtfulde Trapper op til 1. Sal og hvilke gammeldags Værelser med Stuklofter og hvilken Udsigt over det solbeskinnede blaa Hav med Skumtoppene og over Fæstningen med sine Taarne, Ringmure med Skydeskaar osv.

Man sejler ind mellem de 2 Øer med de 2 Etages Soldatercaserner fra Chr. d. 7's Tid (1769) og Ekkoet fra Dampskibsfløjten klinger fra Granitmurene.

Saa stoppe vi foran Lodsvagten med det spidse Tag. Der stod Commandeurcaptain Kohl og ledede Kampen med en engelsk Flaade d. 24. Octbr. 1808. Han blev saaret.

Længere henne bor Kjøbmanden. Nu ligger der Urtekramvare i de gamle pragtfulde Sale, men Vinen og Roserne voxer endnu i den gamle Commandanthave. Naar With vil ud i sin Have, saa gaar han først op i Husets Gavl. Derfra fører en Bro lige over i hans Have under Store Taarn.

Øverst paa Klippetoppen er der en Kirkegaard, saa stor som min Gaard og Have. Der hviler de gamle Commandanter. Flade

A. V. H. Groothoff.
Amtmand paa Bornholm 1894-1902.

A. H. baron Bille Brahe.
Amtmand paa Bornholm 1903-1913.

Oberst F. W. Krag.
Kommandant paa Bornholm 1897-1901.

Oberst C. M. C. Viale.
Kommandant paa Bornholm 1901-1906.

»Earl of Zetland«, der i Oktober 1905 grundstødte ved Vang og blev vrag.

I Maj 1901 grundstødte Østbornholmske Dampskibsselskabs s/s »M. Davidsen« ved Hammeren. Svitser arbejder med bjærgningen.

Ligsten med Inskriptioner, Navne og Vaaben. Den friske Søluft stryger hen over Gravene.

»Her er kun 2 Alen Muld, saa det er lige netop Jorden kan dække Kisterne«, sagde Lods Due, der fortalte om 3 balsamerede Mumier, hvis Kister Ministeriet fornyligt havde beordret ordentligt begravede derovre.

Capt. With - - -førte mig rundt overalt. Gjennem »Kongens Have« (Aah, Herregud) og »Stibolts Minde« (plantet 1771) – forbi Fr. d. 5' Marmor-Soluhur med sin Stift (1765) ind at se det gamle Soldater-Bageri med den vældige Ovn – Sirene-Bygningen – Smedjen – den lille Kirke, med de hellige Kar, skjænkede af Grevinde Danner, Døbefonten med en Tinkande fra Chr. d. 5's Tid.

Der sad en hvidhaaret Dreng ved Kirken. »Er Du en lille Christians-Øbo«, spurgte jeg, klappede ham paa Haaret og gav ham en 25 Øre. Og han blev glad, paa ægte bornh. Maner kom Haanden straks frem, og jeg fik et solidt og hjærteligt Haandtryk af den lille Fyr.

»Børnene er saa sunde her, de kjender ikke Sygdom«, sagde With.

Der er gamle Morliller derovre, som aldrig nogensinde har været udenfor Christiansø.

Der bor en Præst og Læge derovre. Skatter kjendes ikke paa denne Ø, som ejes af Marineministeriet. Tænk, ingen Skatter«.

Aaret efter blev amtmand Bille Brahe, kommandanten, oberst Viale og toldinspektøren – de to sidste med ægtefæller – og fru stabslæge Arendrup, der var paa besøg med 2 børn, enige om at lave en fællesudflugt til Christiansø, og derom fortælles:

25. Juli 1903:

»Kl. 8 samledes vi alle oppe paa »Hjalmar«s Overdæk ved Commandobroen. Straalende Solskin – Østlig Brise – og saa strøg vi op langs Bornholms Klipper og Dale. I Hammerhavnen var vi 9½; der traf jeg Ctrln. fra Allinge og Toldassistenten fra Hammerhavnen. Vi bredte Dugene paa Damperen til Frokostbordet og dets Herligheder. I kan tro, de mange Pølsetyskere ombord gjorde store Øjne. Den Frokost smagte i Havluften. Og ovenover skinnede Solen, og oppe paa Klipperne laa de røde Slotsruiner og kiggede ned paa os.

Først 12½ naaede vi ind til Christiansø. Baronen og jeg var rundt paa Visiter hos Capt. Withs og Præsten. Og jeg tog Bad. Alle Witherne er saa mageløs elskværdige, og gamle Frk. With stillede ikke alene deres Have, men en af Pigerne til Damernes Raadighed. H. havde Skinke og Grønærter, Baronen Lamme-steg og henkogte Frugter. Vi fik 2 Fl. dejlig gylden Vin («Moselblümchen») og Kager. Og vi skaalede deroppe paa Højderne under et stort Valnøddetræs Løv.

Da Fru Viale kom iland paa Christiansø (hun er 60!), kom en gammel Mand derovre hen til hende og sagde: »Ja, å De skal vel til Jorremoer«. »Hvad behager«, sagde Oberstinden. »Ja, Jorremoren har ikke saa meget at gjøre nu paa denne Tid, saa De kan vist godt faa Vand paa Maskinen. Hun boer derhenne«.

Det glemmer Oberstinden aldrig.

Christiansø fik Damerne ikke meget beset, thi vi sejlede 3½.

Da var det blæst op: Kuling og Søer – langs den bornh. Kyst fra Gudhjem til vi fik Læ af Hammerpynten var Mandefaldet stort, Damerne og Børnene maatte ned og sige »Bæ« – kun B.B., jeg og Drengen holdt Stand. Det lille Pus faldt i Søvn oppe paa en Bænk paa Dækket, og laa der varmt indpakket.

Men Humøret var der alligevel: Fru Arendrup pegede midt i sin Søsye paa en opslaaet trykt Plakat, hvor der stod med store Bogstaver:

VERGNÜGUNGSTOUR

»Saa maa det alligevel være en Fornøjelsestur«, sagde hun og kastede op paany.

Langs Vestsiden af Bornholm var der smult Vande. Humeuret blev igjen straalende. Hjemme 7½ med vejrbitte, brune Kinder, blanke Øjne og en fortunlet Hjerne«.

30. Juli 1904:

»Den Tur igaar til Christiansø var i Grunden ikke saa ubetinget behagelig. Den stærke Solreflex fra Søen, den overfyldte Damper – der var et Par Hundrede Tyskere med fra Hammeren – Hammervandet (en Del var søsyge).

Christiansø saa aldeles italiensk ud i det stærke Sollys og Klipperne er næsten glødende derovre. Du skulle se et Figentræ med store, næsten modne Figner i Capt. Withs Have.

De bød mig til Middag med Vin og alt hos Withs. Der var

fuldt af Sommergjæster. Jeg sad ved siden af en gammel Generalinde Glahn i 70erne med Hængekrøller.

Gamle Generalinder ligne vist hverandre. Hun mindede mig om gamle Generalinde Voigt paa Aggersvold, der gav mig Stikkelsbær i den dejlige Have.

Bagefter fik Captainen og jeg os heldigvis et Strandbad.

Der stod en tysk Maler og en tysk Fotograf bag hvert Træderovre«.

Og saa maa vi vist have med et uddrag af et brev, som paa sin vis ogsaa vedrører Christiansø:

22. November 1903:

»Vi har den Stranding ved Snogebæk. Der er en Strandingsmasse paa henved 30.000 Kr. Igaar tog jeg derned for anden Gang. Det var en kold Tur derude ved Søen – jeg kom der først Kl. 3 ½ o.E. – Regn og Sne – og Hagelbyger væltede ned over os. Jeg kjørte med Strandingskommisær Munch i hans lukkede Vogn fra Snogebæk til Nexø iaftes. Godt var det, at jeg slap for at gaa til Nexø i Mørket. Paa Holms Hotel spiste Toldassistenten som min Gjæst og jeg Haresteg og Omelet med et Glas Rødvind til, og jeg var hjemme varm og frisk Kl. 10.

Aah, hvor har vi det godt her i Rønne. Jeg rejste hjem i Toget med gle. Frk. With, Datter af afd. Højesteretsassessor With (han var saa rar som Censor ved min jur. Examen).

Hun fører Hus for sin ugifte Broder, Marinecaptain With, der er Forvalter og Konge paa Christiansø.

Igaar Forms. sejlede hun (med 2 rebede Sejl) fra Christiansø til Svaneke. Søerne slog ind over den lille Postbaad og gjorde hende vaad gennem tre Slag. Så gik hun fra Svaneke til Nexø og blev overfaldet af frygtelige Byger – kom for sent til Toget – maatte tørre Tøjet i Nexø i 4 Timer – saa med Aftentoget til Rønne – og saa det værste af det hele – strax ud med »Hjalmar« i det frygtelige, rasende Hav, »Hjalmar« er næppe kommen over før henad Aften idag.

Igaarmorges var Søen slem her (Fredagsdamperen gik først herfra Kl. 5 o.M.), men inat og idag er det det rene Dimmelim. Storm og Brøl og Fløjten og Kogen. Hun er gjerne en Md. hver Vinter i Kjhyn., hvor alle hendes Kjære er. Paa Hjemrejsen har

hun maattet ligge 4 Dage i Svaneke, inden hun for Modvind kunne slippe over til den lille Klippe med nogle Tdr. Land, der er hendes Hjem. Se, det er Rejser og søsterlig Opofrelse.

Hun fortalte, at de havde moret sig derovre med at rense de gamle flade Gravsten paa den lille Kirkegaard med Saltsyre. Og derved finder de - uden at ane det - hendes egen Tip-Tipoldefaders Grav. Han hed Fenger, var Skibsfører, blev landet syg fra sit Skib, døde og blev begravet derovre«.

VII

Toldinspektøren var medlem af den bornholmske karantænekommission, hvis øvrige medlemmer var byfoged Olivarius og fysikus Hansen.

Det har næppe været noget anstrengende hverv, og kun en enkelt gang synes det at have krævet dog nogen indsats:

31. Juli 1904:

»Kl. 5 kom Toldassistent Mortensen herhjem og fortalte, at der laa en Damper udenfor med Karantæne-Flag. Det viste sig at være en lille Pige paa 6 Aar, som blev erklæret for at have Kopper. Der er naturligvis stort Halløj i den Anledning. Fysikus og Borgmesteren« (de to andre medlemmer af Karantænekommissionen) »er borte, saa jeg maa om det hele«.

6. August 1904:

»Vi har haft saa meget Karantæneskriveri i denne Tid i Anl. af den lille russiske Pige. De voxne Russere, som rimeligvis ikke fejle nogetsomhelst, spadsere nok saa fornøjeligt omkring i Haven ved Isolationshuset og føre ved Havegitret den livligste Conversation med de Indfødte. I Provinsen gaar det ikke saa strengt til, men det vil koste i Tusinder.

De to Sygeplejersker ved den lille skal alene have 15 Kr. pr. Dag i Honorar o. s. v.«.

10. August 1904:

»Der er stadig saa megen Karantænevrvøl. Byfogden, der er Formand og efter Loven skulde gøre Arbejdet, har væltet det fra sig over paa mig, og jeg har i og for sig saa megen Assistance dernede, at jeg ikke har villet undslaa mig. Jeg fik 1000 Kr. – under Protest – fra Det forenede Dampskibsselskab; dem har jeg indsat paa Folium i Handelsbanken og anviser nu pr. Check Leverandørernes Regninger til Epidemisygehuset. Der bliver rimeligvis Masser af Vrvøl af den Sag.

Du vilde grue, naar Du vidste, hvad de Sygeplejersker requirere: Ananas, Pærer, Cigaretter, 4-5 Flasker Himbærsaft, 6 Fl. Rødvin – og Russerne derude har alene i én Uge spist for 10 à 12 Kr. raa Agurker«.

20. August 1904:

»Idag mødte Byfogden, og den hjemkomne Fysikus Hansen til Karantainemøde paa Tkt. Fysikus var rasende paa Dr. Dircks for den Blæst, han havde lavet i Koppesagen. Han frigav straks 2 voksne polske Jøder, afskedigede de to Sygeplejersker, reducerede Maden o. s. v.«.

Mere muntert er et brev af

24. Maj 1905:

»Vi - Byfogden, Physikus og jeg - kørte saa ud til Arnager Kl. 3 igaar, saa paa Havet, Kysten og Baadehavnen, røg en Cigar og kørte hjem - I Arnager har vi en »Karantaine-Station« med 2 store Ankere og Kettinger, der ligger paa Havets Bund, til-dækkede med 4 Fod Sand. Fortøjningsbøjerne ligger i en Bondes Ladeport oppe i Arnager.

Byfogden og Physikus, begge omkring de 70, har i mange Aar været bitre Fjender, men nu er de forsonede, og Physikus mødte for første Gang til Middag Kl. 6 hos Byfogden.

Stor Herremiddag, Oberst Viale, Adjunkt Holbeck, Amtsfuldmægtigene Pürschel og Lett o. s. v.

Olivarius talte vittigt for Physikus og mig.

»- - - Det er os, mine Damer og Herrer, der, uden at De aner det, værner Dem mod Pest, Cholera, Typhus og Kopper m. m. Nogen Løn for dette vort anstrengende Arbejde (!) se vi aldrig, men dertil er vi jo vant - - o. s. v.«.

Vi bleve som altid proppede med Vin og Whisky. Byfogden er af den gamle Skole og Nr. 1 paa det Punkt, og saa fortæller han vittige og som Regel meget saftige Anecdoter, medens Fru O., der nu er helt hvidhaaret, sidder stille, som Regel i sine egne Tanker, langt borte fra Mandens Fortællinger«.

Ogsaa et andet hverv paahvilede toldinspektøren:

I det første aar i det nye aarhundrede blev arbejdet med anlæget af Rønne-Nexø jernbanen færdiggjort.

Staten havde tilskudt halvdelen af anlægskapitalen paa 1 million kr., og efter forhandling mellem ministeriet for offent-

lige arbejder og finansministeriet havde man besluttet, at amtsforvalter Lerche paa statens vegne skulle indtræde i bestyrelsen, medens udøvelsen af de 26 stemmer, der tilfaldt staten, skulle deles med 13 stemmer til amtmanden og 13 stemmer til toldinspektøren – begge de sidste blev betegnede som statsrepræsentanter ved den bornholmske jernbane. Deres stemmer skulle kunne opveje de bornholmske kommuners.

Heller ikke dette hverv medførte den store møje, men var ogsaa – bortset fra et frikort – ulønnet.

Første gang banen dukker op i brevene er

13. November 1900:

»Idag saa jeg for første Gang et af vore smaa Locomotiver med moderne Gjennemgangsvogne pile af paa Prøvetur. Det løber de 4 Mil til Nexø paa 1 Time 10 Minutter. Det saa morsomt ud at se saadant et Tog bugte sig gennem Markerne. Hestene stejlede, hvor det passerede«.

18. November 1900:

»Der afgaar daglig Prøvetog mellem Rønne og Nexø. H. vilde gjærne med, saa jeg telefonerede igaar til Ingenieuren, og der var sat en Vogn til i Toget for at vi kunne komme med. Trillede af Kl. 11 ½, fulde af Forventning. Vi var i Nexø 2¼ og allerede ½ Time efter vendte Toget hjem. Man aner ikke, hvormange Stationer, Trinbrædter og Stoppesteder der er. Vi sneglede afsted. Det er omtrent det samme som med Heste og Vogn.

Og paa engang stopper Toget midt paa Marken. Hvorfor? Aah, det var bare en Conducteur, af hvem Huen var blæst af. Toget holdt; han ned i Grøften efter sin Hue, og saa kjøre vi videre. Det er overalt det samme Syn. Gulgrønne Marker, Vandpytter, sorte bladløse Træstammer. Saa paa engang skriger en Kone op: »Jå skjule ju vad å ver Hunjsemyra!« – »Sjita varra me ded. – Du kanj ju kjøra me te Najse å tebåges ijæn«. – Ja, ded kanj jå ju åu . . .«, svarer Konen«.

9. December 1900 skriver svigerfaderen til ham, der er i København:

»Hermed en Indbydelse til at deltage i Festen ved Banens Aabning – jeg har naturligvis ikke svaret paa Dine Vegne. Det bliver vist en høj, forhaabentlig ganske morsom Dag – jeg skal nok give Dig en Arm, naar vi om Aftenen gaar hjem fra Dams Hotel.

Der opfordres til alm. Flagning – Din Bolig ligger jo paa Strøget. Musik i Gaderne om Morgen«.

Af festen paa Dams hotel findes intet referat i brevene. Kun fortælles det, at en procession med amtmand og kommandant og musik i spidsen drog forbi til stationen. Men der fortælles, at amtmand Groothoff havde inviteret til en større frokost – fem retter, champagne o. s. v., og næste Aften blev der hos ingeniør Fagerlund (banens driftsbestyrer) igen lagt for med østers og champagne, saa den nye jernbane synes at være blevet behørigt indviet.

Saa er der i brevene intet om jernbanen af interesse før
27. August 1904:

»Der har været saa meget – navnlig af Middagsselskabelighed – i denne Uge, saa jeg næsten ikke har været hjemme.

I Eftm. var jeg saaledes til Jernbanegeneralforsamling paa Stationen og senere til en Middag, som Jernbanen gav paa Dams Hotel. Du ved, at jeg paa Statens Vegne repræsenterer 250.000 Kr. Actier ($\frac{1}{4}$ af Anlægssummen). Staten har $\frac{1}{2}$ Million deri, og nu efter 3 Aars Forløb faar den for første Gang udloddet i Udbytte – 3000 Kr., saa det er ikke fede Renter«.

Lad os til slut som et lille tidsbillede referere en skrivelse fra bestyrelsens formand, landstingsmand, Kaptain Jensen, Limmensgaard,

11. Marts 1904:

»Da Jernbanens Bestyrelse kunde ønske at forhandle med D'Herrer Repræsentanter om Anskaffelse af de endnu ikke bestilte 6 Godsvogne og eventuelt om Indførelse af 2 Vognklasser, tillader man sig herved at indbyde Hr. Toldinspektøren til et Møde paa Holms Hotel i Nexø Lørdag den 26. dennes Kl. 4 $\frac{1}{2}$ Eftm.

Efter Mødet afholdes i al Tarvelighed en Fællesspisning, hvortil man tager sig den Frihed at udbede sig Æren af Hr. Toldinspektørens Nærværelse«.

Særtog vil afgaa fra Rønne H Kl. 2,45 og returnerer fra Nexø Kl. 10 Eftm.«.

Som jeg har fortalt det foran, forlod glæden ved at færdes rundt paa øen ham aldrig, og mangfoldige gange giver brevene udtryk for denne glæde.

Efter en lille sommermiddag i amtsgaarden 1903. – Fra venstre: amtmænd Bille Brahe, oberst Viale, toldinspektørens hustru, kammerjunkerinde Bache, oberstinde Viale, frøken Korfitzen og fru stabslæge Arendrup. Staaende frøken Ellinor Lerche. To arendrupske børn. Toldinspektøren var bortrejst, da billedet blev taget.

I September 1902 forliste en større svensk brig under vestlig storm ved Dueodde.

»Kl. 8 igaarmorges kørte H., Drengen og jeg afsted gennem Bornholm i Wiernervogn. Morgenfriskhed, overtrukken Himmel, men lidt køligt. Kl. 10 i Aakirkeby. Der kom Iltoget fra Nexø. Puttede Kone og Barn i Toget. De var i Rønne Kl. 11.

Jeg kjørte videre til Syd-Bornholm og Dueodde med de to Fyr, Sirene og jyske Klitter og Marehalm.

Paa Forstranden gik 50 Mand og stablede de bjærgede 3000 Tylter Brædder. Vraget ude i Havstokken skiltes netop, mens jeg var der, og de sidste 500 Tylter drev ad Rusland til.

Toldassistenten og Strandingskommisær Munch havde bygget et Indianerskur mellem Klitterne, hejst Flag paa det til Ære for mig, og Munch lavede Kaffe til mig.

M. er ca. 30 Aar, ligner en solbrændt Englænder – engelske Flipper og Slips og Paaklædning. Han har været et Par Aar i England.

Og saa hjem forbi Poulsker og Pedersker Kirker med de fritstaaende Klokketaarn. Solen synker i Havet.

Sidder i Tanker, medens Blikket glider over de gule Stubmarker og de dejlige Lunde og Smaaskove. Se Popler og Elme om Kirkegaarde og Haver eller Axelbærtræerne fritstaaende paa Markerne. Kronerne og hele Træets Arkitektur komme saa fuldt til deres Ret herovre. Bornholm er en skjøn Ø, hvor man saa færdes.

Oppe paa Bukken sidder Niels, min gamle Kusk og Ven, og nede i Vognen sidder jeg i Pelts og lange Støvler. Og saa rumler vi endelig tilbage over Rønne Stenbro Kl. 7 o.A.».

9. Januar 1903:

»Inden Herredsfogeden og jeg kjørte afsted igaar, fik jeg i Vognen Posten Kl. 8½.

I skulle have staaet oppe blandt Hammershus' Taarne og Ruiner igaar! Et vanvittigt fraadende Hav mod Klippen, en Vestenstorm, som næsten kunne slaa en i Gulvet og en Himmel, der var rød af Storm og ondt Vejr.

Tænk at have været Lensmand paa Hammershus og havt sin Bolig der højt oppe i et af Manteltaarnets Stokværk. Og staaet deroppe ved Vinduet Efteraar og Vinter og stirret ud over Slottet, det vældige Hav og de barske Klipper.

Der stod Herredsfogeden, Capt. Bohn, der er Ctr. i Allinge, og Toldass. Brock i Hammerhavnen og jeg oppe i Slotsgaarden Kl. 4.

Og jeg fortalte om Eleonora Christine – Ulfeldt, om Generalmajor Fuchs, der pinte dem og siden blev nedhugget i Belgien af Ulfeldts Søn.

Og det stormede, da vi kjørte, saa jeg tænkte, at Vognen blæste om.

Bornholm er smuk, men det, der har bidt sig fast, det er Hammershus.

Hvor Wøldike var imponeret. Han var der for første Gang i sit Liv».

29. Maj 1904:

»Gl. Kmh. Vedel i Sorø, der var Amtmand herovre i Halvfjerdserne og har udgivet Værker om Bornholm i Bronzealderen, omtalte forleden i et Brev Bornholm som »det gode Land«. Han syntes, at hver Kjøretur paa denne Ø var noget af det dejligste, saa skjønt her var. Gjæstfri var Beboerne; han omtalte t. Ex. Johnsons paa Kanikkegaard. Hvor ofte havde han ikke under sine Udgravninger vasket sig ved Pumpen der i Gaarden, og hvor gjæstfrit havde de ikke altid taget imod ham.

»Det gode Land«, skrev den gamle Amtmand, – og han har Ret«.

VIII

Den del af brevene, vi hidtil har beskæftiget os med, har fortrinsvis vedrørt det mere udadvendte, men hvorledes gik det daglige liv i de tider i en Rønne-embedsmands hjem?

Allerede i foråret 1898 var brevskriveren fra fru Holms hotel flyttet til sit eget, idet han lejede en ejendom paa det sydvestlige hjørne af Grønnegade og Vestergade.

Den var opført paa den strækning af Grønnegade, hvor der tidligere havde ligget nogle skippergaarde med gaard og have helt ud i stranden, og saaledes havde det ogsaa været, da amtmand L. V. H. Krabbe opførte hovedfløjen ud mod Grønnegade. Som rest af en skippergaard stod endnu i 1898 en bindingsværkslænge langs Vestergade.

Samme amtmand Krabbe var en ganske ejendommelig skikkelse. Ligesom hans hustru, medstifteren af Rønne Børneasyl, ualmindeligt afholdte paa Bornholm, men han skal ogsaa have været mere end almindeligt efterladende i ekspeditionen af sine embedsforretninger – muligt paavirket i sit sind af hustruens tidlige bortgang.

Da Frederik VI døde i 1839 og Christian VIII besteg tronen, naaede budskabet herom først Bornholm længe efter, overbragt Krabbe af en skipper. Da skipperen mødte op, deltog Krabbe i et bal, og han paalagde derfor skipperen ikke at viderebringe budskabet om landsfaderens død til andre, for ikke at forstyrre den festlige stemning paa ballet.

Sin post aabnede han ikke. Administrationen meddelte ham forskellige »erindringer«, og da det ikke nyttede, blev hele hans embedsgerning ved en fra rentekammeret udsendt embedsmand underkastet en gennemgang, der gav til resultat, at regeringen opfordrede ham til at indgive sin afskedsbegæring, og han fik derefter sin afsked i august 1849.

Afskedigelsen udelukkede ham imidlertid ikke mere fra den kongelige naade, end at han tre aar senere blev kammerherre, og bornholmjerne sluttede op omkring ham og valgte ham i 1849 faa maaneder efter afskedigelsen til øens landstingsmand, og som saadan virkede han til sin død i 1857.

Nu synes det, at ligge saa langt tilbage, og dog!

1. Juli 1902:

»I Middags kom en gammel Brødkone, en krumbøjet Morlil, der bliver 80 Aar til Novbr., ind og satte sig paa Stenene midt i Gaarden. Og saa bad hun H. om en Rose fra Haven, »for jeg har som ung i 1848 tjent netop her hos Amtmand Krabbes« Jeg og Drengen tog Plads midt i Gaarden ved Siden af hende. H. gav hende en Buket Roser. Den gamle tog en Kringel af sin Kurv og gav Drengen den.

Og den Gamle fortalte, om Haven, der gik ned til Stranden – om Fru Arboe – Brønden og Køkkenlængen vare ganske de samme. Om sine 5 »Beller«, hvoraf de 3 vare rejste til Amerika. Hun var Enke nu i 27 Aar.

Selv Midvinter i strængeste Kulde vandrer hun afsted med sine Brødkurve. Den ene af os gav hende 1 Kr., den anden en 50-Øre.

Og Taarerne kom op i de gamle Øjne af Glæde. Hun tog min Haand i sin gamle, lille brune Haand og takkede saa hjærteligt. »Aah, Gud velsigne Dem dog«, sagde hun.

»Ja, ja, kom De igjen og faa en Rose, naar De vil«, sagde jeg, »og et Maaltid Mad skal De ogsaa faa«, sagde H.

Det var Historien om en bornholmsk Morlil«.

Hovedlængen mod Grønnegade var en ret herskabelig ejendom, hvilende paa en høj sokkel. Indenfor indgangsdøren førte 4-5 trin op til entreen med en stor repos, hvorfra en fløjdør førte ind til dagligstuen. Baade der og i stuerne var der hvide paneler og brede gulvbrædder. Fra dagligstuen kunne man – overalt fløjdøre – gaa lige frem ind i hjørnestuen, der var herreværelse, eller dreje til venstre ind i spisestuen med vinduer ud mod gaarden. Bag herreværelset – kaldet den blaa stue – laa soveværelset. Udenfor spisestuen et gangværelse, hvorfra nogle trin førte ned i køkkenfløjen, men man kunne ogsaa fra gangværelset gaa ud paa en høj, overdækket veranda, hvorfra en trappe førte ned til gaard og have.

I bindingsværksfløjen et stort køkken, spisekammer, børneværelse, gæsteværelse, pigeværelse (hvor to piger sov sammen), bryggers, vaskehus o. s. v., for sluttelig at ende i en større lukket port, der førte ud til Vestergade, og hvor ejendommens brandredskaber – stige, brandhage m. m. – hang paa en af murene.

I gården gamle birke- og elmetræer, og der nedenfor haven med dejlige frugttræer – en rest af den oprindelige have, der indtil sydsiden af Vestergade blev bebygget og senere Havnegade blev anlagt, havde ført helt ned til vandet.

Som familien voksede til, fra 1904 3 børn, blev navnlig soveværelsesforholdene noget trange, og det var en gammel ejendom med et gammelt tag og andre med alderen følgende skrøbeligheder og ikke uden fugt. Gentagne gange saa de sig om efter noget andet, men de blev i det gamle sted, navnlig fordi en flytning, som boligforholdene i Rønne var, ville betyde køb af ejendom, og herpaa ville de ikke inklade sig, fra 1902 vidende, at de i løbet af faa aar ville blive forflyttede.

Trods sine mangler var det en bolig af en egen charme – en rigtig gammeldags provinsbolig, hvor der var tumleplads for børnene, plads for hunde og høns, og gaard og have.

Af brevene fremgaar, hvorledes man mange gange, naar der var middagsgæster i huset, i de stille aftener rykkede ud med lys og lamper i den hyggelige gaard.

Om sommeren levedes en stor del af tiden derude.

1. August 1904:

»Vi føre Friluftsliv lige fra Kl. 8 ½ o.M., naar Thebordet staa dækket her lige ved Foden af Verandaen mellem Busketterne. Ogsaa Frokosten og Theen faar vi herude. Om Eftermiddagen er her for glødende, men Aftenerne er storartede; saa tænde vi Lampen i det frie. H. faar den gamle, hyggelige Mahognisykasse frem, og jeg sysler med Papirer og Forarbejder til min Bog. Cigarer og en Rosenborg-Siphon paa Bordet.»

Enhver form for moderne bekvemmeligheder savnedes selvfølgelig: Intet W.C., ingen badeværelse, ingen elektricitet eller centralvarme, og vandet pumpedes de første aar ind fra brønden i gaarden til køkkenet.

Men hele herligheden kostede til gengæld ogsaa kun 400 kr.

om aaret i leje – og det var endda efter tidens forhold en betydelig leje.

Vandbesværlighederne hørte dog op i 1903, da en kommunal vandforsyning kom igang – en, som det synes, skelsættende begivenhed i byens liv.

14. Oktober 1903:

»Vi faar lagt Vand ind paa Tkt. nu. 6 Haner har jeg bestilt rundt i Bygningen. Det bliver et Par Hundrede Kroner nu og 37 Kr. i aarlig Vandafgift. Det er jo en dejlig Ting«.

16. November 1903:

»Igaar aabnedes det nye Vandværk i Rønne. Der var improviseret en Kumme med Granpyntning oppe paa Store Torv og sprang nogle tyndbenede Straaler.

Idag aabnedes der for Vandet paa Tkt. og herhjemme i Køkken og Vaskehus. Det synes at være glimrende, blødt Kildevand. Det kommer en Milsvej herfra. Maaske er det en Indbildning, men jeg syntes, at min Kaffe med det nye Vand smagte bedre end nogensinde før.

I mit Venteværelse paa Tkt. faar jeg en elegant Fajancekumme. Vi bliver saa rene, saa rene«.

I disse omgivelser levedes livet – baade det daglige, stiltfærdige og beskedne og selskabslivet, som vi senere skal komme til.

Normalt stod familien op ved 8-tiden – ingen af børnene var jo skolepligtige – og efter morgenmaaltidet plejede toldinspektøren, der var et udpræget friluftsmenneske, efter at have lagt vejen over toldkamret, for at se paa dagens post, paa alle aarstider at gaa sin morgentur.

Nogen bestemt plan for disse ture var der dog vist ikke; de kunne blot være kortere, hvis arbejdet paa toldkamret krævede hans nærværelse, saa var han der indtil frokosten i hjemmet klokken halv eet.

Men var morgenturen kun blevet af de korte, gik han sig en længere tur igen hen paa eftermiddagen. Sommerdage som regel med min mor til badeanstalten nedenfor kastellet. Men der skulle ialtfald, naar han ikke var ude paa øen, helst gaas en mils vej hver dag. Men dette var en ret udbredt vane dengang. Groothoff gik saaledes daglig et par timer med sine smaa døtre.

Ofte gik han alene, ofte med sin hustru, men til andre tider fik han følge af oberst eller oberstinde Viale eller fru Dircks, og fra 1903 af Bille Brahe, der regelmæssigt hen paa eftermiddagen med sine to hunde kom ned paa toldkamret for at hente ham ud til en tur.

Det skete ogsaa, at andre slog følge med ham.

7. December 1903:

»I Mørkningen, da jeg gik oppe i Nordskoven, var der en mig temmelig ubekjendt Mand, der bad om at maatte slaa Følge med mig.

Han hed Bolbro, var 64 Aar, har ejet en Gaard i Nyker Sogn og har nu længe boet her i Rønne af sine Midler.

Denne Bolbro havde gaaet i Classe sammen med »Hannibal Lerche«, der var en god og artig Dreng. Harriets Bedstefar, »Kammerjunkeren«, havde et meget »bestemt« Udtryk.

Bolbros Far var Præst i Rø; hans Bedstefar kom herover i 1807 i aaben Baad (af Frygt for de engelske Krigsskibe). Denne Bedstefar var i 52 Aar Præst oppe i Klemensker.

Desuagtet, skjønt der nu er gaaet 100 Aar, mente Manden ikke, at han havde Indfødsret herovre efter den bornholmske Opfattelse.

»Har min lille Dreng altsaa heller ikke Indfødsret herovre?«

»Nej«, og saa lo han.

Det er nu paa sine Punkter et løjerligt Folkefærd, man lever iblandt«.

En af de hyppigste ture var sydpaa til Onsbæk.

6. Maj 1900:

»I kan tro, Familien har været i Støvlerne idag. Vi brød op i det dejlige Vejr og knitrende Sol kl. 1 ½ i Eftm. og spadserede sydpaa – langt forbi Onsbæk. Og vi saa Pilene i Blomst (Rakler) og Lærketræerne med smaa lyserøde Kogler og Birkenes første lysegrønne Blade. Se de Skovkløfter og Havet derude. Det er som et ligefremt Paradis med Sol, Grønt og krydret Duft fra Jordbunden. Vi spadserede i 3 ½ Time og vendte hjem, bronze-rede som Indianere«.

Efter frokost stod den paa en pibe tobak, røget af en af de lange Weichselrørspiber med porcelænshovede, og saa gik det igen med arbejdet paa Toldkamret til hen mod solnedgang.

Normalt spistes der middag ved halvsektiden. Kun to retter

mad. Naar familien var alene, blev der sjældent drukket andet end koldt vand fra brønden i gaarden. Ialtfald aldrig øl, men maaske af og til et glas rødvin.

Efter middag satte de sig ofte til at spille firhændigt, og ellers beslaglagdes for brevskriverens vedkommende aftenerne med embedssager, litterær virksomhed eller brevskrivning. Kl. 8½ kom en af pigerne med den saakaldte »Bambusbordthe« – et fad med smaasnitter og dertil en kop the.

I gentagne lange perioder indtil 1903, naar fuldmægtig Vedel var konstitueret i amtmandseembedet, dukkede han de fleste aftener op ved thetid; han var en velset gæst, der kun havde det minus, at han, der var ungarl, helst ikke brød op før efter midnat. Og fra efteraaret 1903 tilbragte Bille Brahe paa lignende vis flere aftener om ugen ved dette beskedne traktement, medens passieren gik.

Lørdag – det var jo dengang ikke fridag – og søndag forløb lidt anderledes.

Lørdag formiddag gik man paa indkøb paa Store Torv, hvor alle mødtes. Torvehandelen var meget stor dengang.

20. December 1903:

»Iaftes gik »Bornholm« i Julefart og var ovre allerede Kl. 6½. Stadigt Havblik. Mildt Vejr med lidt Væde af og til.

Igaar florerede Juletorvet i sin fulde Pragt. Grantræer, Vogne med Æbler, Ænder og Gæs (75 Øre Pundet) og ikke mindre end 170 Kjødvogne paa Torvet.

Der gaar saa mange ved Havnen, der søge Arbejde og gjerne vilde tjene lidt inden Julen – hidtil forgjæves. Men nu kom der 2 Dampere med Kul. Saa tjener 40 Mand dog hver 4 Kr. pr. Dag her i Juleugen. Gud ske Lov.

Hvor maa vi andre være taknemmelige saa uendeligt godt som vi har det«.

Om søndagen var brevskriveren og hans kone jævnlige kirkegængere.

Navnlig satte de stor pris paa den gamle sognepræst, pastor Christensen, der havde viet dem og døbt deres to ældste børn.

17. November 1903:

»Den højtbedagede Pastor Christensen er død, brat, oppe i Børnehjemmet, hvor han afsluttede sin Dagsgjærning. Med eet afsluttede han sin Tale; Hovedet faldt til Side i Lænestolen;

saa var han død, stille og let. Han var nok den sidste af de gamle grundtvigske Præster herovre, saa her bliver en vældig Begravelse med Deltagelse baade her fra Øen og ovrefra.

For et Par Søndage siden hørte jeg ham. Jeg husker den Sætning: »I kan ikke gjøre Vor Herre en større Glæde end at tro, at Eders Synder ere Jer forladte. Han har betalt for dem«.

I et andet brev nævner han pastor Bruun i Hasle som øens betydeligste prædikant, men ogsaa den kun 34 aarige provst Lichtenberg, med hvem han havde lejlighedsvis omgang, nævner han som en betydelig skikkelse.

9. Juli 1905:

»Idag gik jeg i Kirke, hvor der prædikede en Pastor Hasle fra Ærø, der i sin Tid havde været Capellan her.

Det var en Indre-Missionspræst, ca. 60 Aar. Kirken var fuld. Han havde nok en stor Menighed herovre.

En højst ejendommelig Prædiken med adskillige indflettede Anecdoter og meget om Djævelen, der gik rundt og vilde opsluge Mennesker. Men naar han saa, at de var aandeligt døde, saa lod han dem simpelthen blive liggende. Saa var han glad.

Nej, saa foretrækker jeg gamle, milde Leths Huspostil«.

31. December 1905:

»Harriet og jeg vandrede hen i Rønne Kirke til Aftengudstjenesten, hvor Pastor Juel prædikede om den gamle Simon og Jesusbarnet og Skridtet fra det gamle til det nye Aar. »Der dør aarligt et Par Hundrede Mennesker her i Rønne; hvem ved, om vi maaske kommer blandt dem«, sagde han lejlighedsvis.

En af Salmerne – Nr. 100 – begyndte med de storslaaede Linier:

For Dig, o Herre, som Dage kun
Aartusinder er at regne,
Et Øjeblik er den liden Stund
Vi aande i Støvets Egne.

Det er i Grunden mine egne Tanker, der staar i de Linier. Hvad er vel en 70 Aar? Maaske et Minut i Evigheden. Men for min Tanke er Evigheden ikke noget, der ligger bagved eller foran dette Liv, Livet her er selv et Stykke af Evigheden, midt i den.

Hvor er det rart at gaa i Kirke, og følges med sin lille Kone«.

Udover sine lange spadsereture var toldinspektøren ikke særligt sportsanlagt, men min mor, der fra sine ungpigedage havde været en ivrig tennisspiller og siddet i skøjteklubbens bestyrelse, fik ham overtalt.

24. Maj 1903:

»I 97 kom Groothoff og Lerche og spurgte mig, om jeg ikke vilde spille sammen med dem og Frøken Harriet Lerche, men jeg afslog det, fordi jeg syntes, at det var et Damespil. Nu morer det mig hver Dag, naar Harriet og jeg spiller en Times Tid. Jeg kan forstaa, at Tennis dyrkes Verden over. Spændende og smiddiggør Legemet ved alle Bevægelserne for at parere Bolden – og saa et Saltvandsbad ovenpaa«.

I sommerhalvaaret hørte badet paa den hyggelige badeanstalt i det hele taget til den daglige rutine.

Her mødtes damer og herrer til formiddagens bad og en pas-siar, medens den rare bademester Munk og hans ligesaa rare kone hyggede om badegæsterne, sørgede for, at deres badetøj blev hængt til tørre og stod og gned børnene, naar de kom op fra den mere lavvandede trækasse, der var forbeholdt dem.

1. August 1904:

»Og saa har vi Badene herovre i det gennemsigtige Vand; varmt er det; i hvert Fald paa Herresiden gaar Herrerne split-ternøgne om i halve Timer og bruge Solkur.

Og skal man vente paa Harriet, saa sidder man paa Landsiden, spiser Bismarcksklumper og betragter den høje, dejlige Kyst med Pilene og Sølvpøplerne«.

Sommerhalvaaret strakte sig nu i bademæssig henseende ofte ret langt.

21. Oktober 1905:

»Drengen fulgte mig i Formid. til Badehuset. Vandet er 6¼°«.

»De kolde Bade skaffe mig Ro i Nerverne«, sagde Fru Brön- niche i Dag ude paa Badeanstalten, og det er netop Centrum: de berolige Nervesystemet saa mærkværdigt«.

IX

Ofte – meget ofte – afbrødes dagliglivet af selskabelighed, men inden vi gaar over til at se lidt paa den side af livet i datidens Rønne, er der visse ting, som man maa erindre sig:

For det første var tiden helt anderledes præget af en etikette, der kan synes nutiden baade besværlig og ofte pudsig. Der gjaldt for livet en række former, som dengang følte som noget ganske naturligt og selvfølgeligt.

Var der middagsselskab, var paaklædningen uvægerligt kjole med sort vest og ofte sort slips – hvid kjolevest kendtes ikke. Smoking var et ukendt begreb. Drejede det sig om et saakaldt »aftenselskab«, lød invitationen undtagelsesvis paa frakke, d. v. s. en diplomatfrakke, en dobbeltraded lang frakke med silkerevers.

Indbydelserne sendtes altid skriftligt mindst 8 dage i forvejen, og efter middagen aflagde man en 14 dages tid senere takkevisit hos værtsparret.

Visitter var i det hele taget noget, der spillede en stor rolle, ligesom man i udstrakt grad vekslede fotografier.

Nytaarsdag drog honoratiores paa visit hos hinanden, medens hustruerne tog imod i hjemmene.

1. Januar 1900:

»Idag har jeg efter ældgammel Embedsskik paa Bornholm været i fuld Galla, og saa gaa vi paa Nytaarsvisitter hos hverandre. Jeg har i Eftermiddag været 18 – atten – Steder med trekantet Hat og Gallauniform. De fleste Steder kørte jeg med L. i hans Vogn.

Alle er i Galla eller Kjole.

Amtmanden sad i Guldbroderi med Ryttersabel og Sporer og i den Dur. Kager og Portvin bydes overalt, men jeg slap fri.

H. tog imod herhjemme.

Middag i Amtsgaarden. H. havde Amtmanden tilbords.
Hun vil tilføje Spisesedlen.
Klar brun Suppe med Kødboller og Gulerødder,
Kabliau med Østerssauce,
Koteletter med Kastaniemos,
Artiskokker med Grønærter og rørt Smør,
Kalkunsteg med Salat,
Jordbæris og Ingefæris.
Dertil Portvin, Sherry, Rhinskvin, Rødvind, Champagne og Ma-
deira.

Bagefter Lotteri med mange fine Gevinster«.

1. Januar 1902:

»Nu maa jeg hjem og i Uniform – 20 Steder paa Visit – derefter hjem igen og i sort Kjole til den lille Middag paa Amtet Kl. 6.«

(Tilføjelse af brevskriverens hustru):

»Jeg vil holde op; i dette lille Stykke af Brevet er jeg blevet afbrudt 3 Gange af Visitter – – – Det bliver ved at vælte ind. Kl. er kun 1½ og jeg er allerede saa træt, jeg var tilfreds da, sad paa Bloksbjerg allesammen«.

1. Januar 1904:

»I Eftermiddag drog jeg ud Kl. 1 paa de sædvanlige Nytaarsvisitter, og var dennegang hjemme Kl. 4. Jeg var vel en 15 Steder eller saa, og blev overalt saare venligt modtaget.

H. gjorde Honneur herhjemme.

Ifjor brød jeg med den mangeaarige Skik herovre og mødte rundt i sort Frakke. Iaar fulgte alle Embedsmændene mit Eksempel. Kun den gamle Byfoged var i Uniform«.

For det andet maa det ved bedømmelsen af selskabeligheden erindres:

dels, at de fleste af embedsmændene udover deres gage – maaske tilfældigt – var mere eller mindre formuende. Amtmand Groothoff var millionær, og hans efterfølger, amtmand Bille Brahe, havde ogsaa en betydelig formue, der gav ham mulighed for at udfolde en udstrakt selskabelighed og foruden sin husbestyrerinde, frk. Korfitzen, at holde fire piger, tjenerdreng og havemand,

dels at – vel historisk bestemt – havde Bornholm en efter forholdene betydelig embedsstand, amtmand, kommandant, ba-

taillonschef, amtsforvalter, fysikus, distriktslæge, foruden byfogden i Rønne fire by- og herredsfogder, statsskole med rektor, overlærere og adjunkter, provst, præster, statsskovrider o. s. v.

Der var nu først den mere officielle selskabelighed.

Kom embedsmænd fra centraladministrationen paa inspektion – og hvem ville ikke gerne sommerdage kombinere den med en udflugt til Bornholm – maatte amtmanden eller den paagældende embedsetats lokale repræsentant holde middag; var f. eks. generalpostdirektøren eller postinspektøren fra Østifterne paa inspektion, var det postmesterens tur – hvorfor overførsteren endte hos toldinspektøren, skal jeg lade usagt – kommandanten celebrerede remontekommissions- eller sessionsmiddage. Kom orlogsskibe i havn, holdt amtmanden eller toldinspektøren »Kanonbaadsmiddag«, der var amtsraadsmiddage, og blev en embedsmand forflyttet, blev der holdt afskedsmiddage raden rundt, og naar efterfølgeren havde gjort sine pligtskyldige visitter, kvitteredes med middagsindbydelser.

Meget officielt var det selvfølgelig, naar f. eks. en minister dukkede op.

27. Juni 1902:

»Imorges Kl. 5 kom »Bornholm« med Krigsministeren« (W. H. O. Madsen) »og Landbrugsminister Ole Hansen til det store 50 Aars Jubilæum med Dyrskue i Almindingen. Commandanten og Amtmanden mødte med fine Equipager og kjørte bort med hver sin Gjæst.

Frokost paa Amtet (5 Retter), Middag i Almindingen o. s. v.«

29. Juni 1902:

»Ved Middagen i Almindingen sagde Ole Hansen bl. a.: De bornholmske Rigsdagsmænd er som Burrer, man ikke kan ryste af sig (med deres Havnelaan o. s. v.), men nu er det slut; der bliver lukket af for Bornholm.

Det sagde han i en Festtale«.

2. November 1902:

»I ser Justitsminister Alberti kommer herover paa Onsdag, og at Amtmand Groothoff har inviteret mig til Ministerfrokosten«.

3. November 1902:

»Naa, imorgen kommer Alberti tyk og bred og skal indvi Arresthuset. Det er mageløst, der gik Bud til Amtmanden, om han ikke vilde komme ud og se paa en Barbersvend fra Svanekerke, der morede sig med at springe over Muren til Gaarden, saa ofte man ønskede det. Et rart Fængsel. Ja, vi er jo i Provin-sen.

Alberti bliver da champagneret fra den aarle Morgen. Frokost hos Amtm. Kl. 11 ½ (Fru Groothoff fortoldede her igaar alene 93 Pund Preserves) og senere giver Amdsraadet Middag for 34 à 16 Kr. pr. Couvert«.

5. November 1902:

»Dersom I vil tage - -'s Hovede - Ligheden er aldeles forbløf-fende - og sætte det paa en Krop, der er en Alen højere og en Alen bredere, saa har I Danmarks Riges Justitsminister Peter Adler Alberti.

Der var alle Øens højere Embedsmænd: Commandanten og Oberstl. Thomsen, Fysikus, Rektor, Dr. Borch, Skovrider, Byfoged, Herredsfoged, Toldinspektør og Øens Landstingsmand o. s. v. Vi fik: Ja, det er næsten den stiveste Frokost jeg har været til endnu: En Kop Bouillon, Østers, Koteletter med Trøfler, Hummer, Ryper, Postejer med Frugter, Kaffe og Cognac. 5 Slags Vin, deriblandt en Sauterne (Chateau d'Yquem) til Ug og Champagne. Hvor yderlig forsigtig jeg var, maatte jeg dog drikke: 2 Glas Rødvin, 1 Glas Sauterne, 2 Glas Champagne, 1 Glas Cognac.

Groothoffs Tale var »Takke Deres Excellence fordi De i dette Vejr - i dette Efteraar - i November - vilde tage herover - meget rørte o. s. v.«.

Alberti talte ganske kort: »Tak, denne Frokost lover jo ud-mærket for hvad Dagen vil føre med sig«.

Han saa rar ud, men ganske vist ogsaa, at han vidste, hvad han vilde«.

Der kunne ogsaa være større officielle sammenkomster, som naar f. eks. i Juli 1905 Dansk Fiskeriforenings bestyrelse med svenske delegerede holdt aarsmøde paa Bornholm og bad til en middag, hvori de bornholmske rigsdagsmænd, amtmanden og toldinspektøren deltog.

I September s. a. holdt delegerede fra landets privatbaner

aarsmøde i Rønne med middag paa Dams hotel for 112 personer. Brevskriveren havde stiftamtmand v. Stemann fra Ribe (Far til amtmand P. Chr. v. Stemann) tilbords, og deres samtale blev, som vi senere skal se, ikke uden betydning.

Paa overgangen mellem den officielle og den private selskabelighed laa den aarlige udflugt til Almindingen under skovriders L. Brüels ledelse.

4. August 1904:

»Igaarmorges var vi oppe Kl. 6. Vi naaede lige at faa lidt The, inden vi gik i Toget. Kl. 8 stod vi i Haven paa »Rømersdal«, som den gamle straatækte Skovridergaard hedder. Der var rejst et stort Telt til de henved 40 Gjæster, og vi gik strax i Gang med Kaffen og det hjemmebagte Brød, som Fru Brüel havde bagt samme Morgen.

Skovrideren er i 40'erne, graat Haar og Fuldskjæg, Lorgnet, elegant Skikkelse med et fint Raceansigt, Fru Brüel maa have været overordentlig smuk og er saare ladylike.

I 5-6 Vogne kjørte vi rundt i Timevis i den store Skov (6000 Tdr. Land), og han viste os Skovens skjulte Skønheder paa Steder, »som«, sagde Brüel, »kun Forstvæsenet, men ikke Turisterne kjender«.

Frokost ved en af de skjulte Skovsøer, »Ravnemyre«.

Det var en frygtelig Hede. Da jeg senere vaskede mig i Skovridergaarden, saa jeg, at jeg var helt gulhvid. Taaler ikke godt Varme og Sol.

Middag i Teltet Kl. 6. Jeg havde Husets Frue tilbords og talte for Brüels – for den dejlige, indholdsrige Dag.

- - -

Hjemme med Toget Kl. 10. Dødtrætte, blendede af Friluft og Sol. Der var hos alle den venligste Stemning. »Det var en dejlig Dag«, sagde H.«

16. Juli 1905 gentages turen.

X

Og saa er der den private selskabelighed.

At der lige efter brylluppet i 1898 maatte følge en bølge af selskabelighed, kan vel i og for sig kun være, hvad der maatte ventes.

2. December 1898:

»Forleden Groothoffs Middag for os«. (Brev derom mangler), »I Forgaars stor Champagnemiddag hos Fysikus. Han talte for H. og mig. Igaar i Mulm og Mørke til Middag hos Jespersens paa Bruunsgaard, atter Taler. 8. December til Middag hos Dr. Carlsens i Aakirkeby og 13. December til Oberst Krag. I Morgen har vi været gift i 14 Dage og kun været 2 Aftener hjemme. Harriet og jeg er snart ved at fortvivle«.

15. December 1898:

»I Forgaars var vi saa hos Kommandanten. Harriet havde Krag tilbords, jeg Fru Groothoff. Stort Selskab i deres store Sale. Krag talte for os og deklamerede Begyndelsen af en Sang, han havde påtænkt til Brylluppet og som bliver fuldført til vor første Middag. Den begyndte: »Ved Toldboden steg en Inspektør i Land, hans Haar de vare saa blonde«. Jeg takkede udførligt, og Krag, der var højt oppe, sagde bagefter: »Den klarede Du meget godt, Frederik«.

Spisesedlen var: Klar Suppe, Laxørred, Skinke og Tunge med Gemyser, Dyreryg, Smør og Ost, Parfaitis.

Herredsfogeden sad to Timer nede paa Toldkamret og underholdt mig. Han fortalte blandt andet, at Skovrider Steen var ulykkelig over at have anbefalet os Kamilla, thi hun havde delt Værelse med en ung Pige, der var kommet galt afsted med en Forstaspirant. Jeg synes, at det var noget langt ude«.

17. December 1898:

»Kl. 2 igaar til Hasle. Paa Visit hos Jepsens, hvor vi maatte

Kr. Zahrtmann: Hammershus ruiner. 1865.

blive til 9½. De hentede Pastor Bruuns. Fint Aftensbord. I ser, at vi brandskatter Bornholm med Gæsterier«.

Selvom aarene paa Bornholm, som det hedder i et brev fra 1906, blev »en selskabelig Hvirvel«, var selskabeligheden dog kun periodevis saa intens.

Fra første færd blev omgangen i selve Rønne præget af det nære forhold til to familier: Svigerforældrene paa amtstuen og amtmand Groothoffs. I November 1901: »Vi har i Aar været 12-13 Gange til Middag i Amtsgaarden, saa vi maa vist holde Middag igen inden Jul«.

Til omgangen i Rønne – men alligevel lidt sjældnere – hørte adjunkt Holbecks, borgmester Olivarius', herredsfoged Rasmussens, dr. Poulsen, postmester Smiths, oberst Krag og fysikus Hansens.

I 1902 trak det imidlertid op til, at brevskriveren og hans kone skulle miste den allernærmeste kreds. Svigerfaderen blev i August udnævnt til amtsforvalter i Holbæk og afløstes af fuldmægtig Blum fra finansministeriets skattekontor. I November blev Groothoff amtmand i Sorø og afløstes – efter en længere vakance, hvor fuldmægtig Vedel fra indenrigsministeriet igen var konstitueret – 1. April 1903 af kontorchef Bille Brahe fra landbrugsministeriet. I Maj blev herredsfoged Rasmussen borgmester, by- og herredsfoged i Bogense og afløstes af byfogedfuldmægtig Knud Wøldike fra Nyborg.

Det var overdraget toldinspektøren paa de fratrædendes vegne at aflevere saavel amtstuen ved havnen som amtsgaarden paa Storegade til de nye indehavere af embederne.

Endelig fratraadte oberst Krag, der havde naaet den militære aldersgrænse, allerede i 1901 kommandantskabet og afløstes af den hidtidige chef for 3. dragonregiment, oberst Viale.

Alt dette gav selvfølgelig anledning til baade afskeds- og tiltrædelsesmiddage, og tilmed fejrede fysikus Hansen i Juli sit 40 aars jubilæum.

2. Juli 1902:

»Det var en næsten fyrstelig Middag henne paa Dams Hotel. Det ligefrem drev med Champagne. Vi var vel ca. 50 tilbords – et broget Selskab – og Fysikus havde tumlet rundt med dem. Amtmanden var puttet ned et Sted med en fremmed Frøken, jeg sad til Højboards med en mig ubekendt Købmandsfrue og H.

var sendt langt ned med en umulig ung Læge.

I 3 Timer blev der talt og raabt Hurra for Fysikus. Der var kun 3 Herrer, deriblandt L. og jeg, som ikke holdt Tale«.

5. Juli 1902: (Den ældste datter døbes).

»Vi kjørte saa afsted 10³/₄. Wienervogn. Kudsk med Cavaj, Hue med Snor, stor Knebelsbart. Gamle L. gik derop. Jeg havde ikke tænkt paa, at Klokkeren ogsaa særskilt skulle bestilles – og der stod vi uden Degn, men vi fik Bud efter ham, og Pastor Christensen var mødt. Vi sang en Psalme og Degnen (i Havelock) sang for. Midt under Daaben gik Pastor Christensen fra det og tog bl. a. Fejl af Navnet. »Nej«, raabte baade Harriet og Degnen paa een Gang. Saa rettede han det.

Vel, saa gik han videre i Texten, men midt i Trosbekjendelsen gik den gamle Præst helt fra det. Han standsede midt i Ordene 2-3 Minutter. Vi tænkte: Bare vi dog faar hende døbt.

Men saa fandt han Ordet og fortsatte. Vi sang nogle Psalmer. Han gratulerede og kyssede Barnet.

Til Middagen mødte alle, Lerches, Groothoffs og Viales i stiveste Puds. Fru Groothoff i lyseblaa Silke med ufarvet Grenadine ovenover. Oberstinde Viale i resedagrøn Silke med ublegede Kniplinger. Ellinor i hvidt med gyldent Bælte og Sølje. Smukkeste var Harriet i Musselin, straalende rask og glad.

Drengen spiste med ved Bordet og klinkede med sit Rødvinsvand«.

Brev om den yngste datter, Inger-Maries daab i April 1904 synes at være gaaet tabt, men brevskriveren har denne gang husket, at ogsaa andre end præsten skulle medvirke.

30. Marts 1904:

»Iaften har H. og jeg været hos Pastor Juel. Han lovede at døbe den lille 1. Paaskedag Kl. 11¹/₂. Saa er Kirken jo opvarmet efter Gudstjenesten. Har bestilt baade Degn og Orgel«.

25. August 1902: (Lerches afskedsfest).

»Siden Juni 1897, da jeg var til Byfogdens Jubilæumsfest paa Dams Hotel, tror jeg ikke, at vi har været i saa »løftet Steming« som i Aftes, eller vel rettere i Nat Kl. 2, da Amtmanden og jeg vandrede op ad Snellemark og løbe hinanden paa Ærmerne.

Det var paa sin Vis en imponerende lille Fest med en 40 Mennesker i stiveste Galla, og ganske morsomt var det ogsaa med

den staaende Souper oppe i den store Sal, der straaede af Lamper, Lys og Blomster. Ude i Haven hang der japanesiske Papirlygter rundt i Træerne.

L. og jeg havde tilfældigvis den samme Tanke i Gaar: At det dog var en Samling pæne Mennesker paa Bornholm«.

8. September 1902: (Lerches afsked paa Bruunsgaard).

»Vi kjørte saa med Toget Kl. 4 til Nylars og der holdt den elegante Landauer fra Bruunsgaard og ventede paa os. Alle de større Gaarde herovre har deres egen Landauer.

Hvor var der smukt paa Bornholm i Gaar. Blaagraa Skyer, gule Marker, mørkegrønne Lunde og Smaaskove, alt i Efteraarets sarte, douce Farver og ude i Horizonten Havet med Sejlerne.

Stor gammel Have paa Bruunsgaard, hvor den nedfaldne Frugt ligger langs de brede Gange. Selve Haven fortsætter i en lille Skov paa 5-6 Tdr. Land. Gæs, Ænder, Høns, Grise, Køer, 3 Karle, 3 Piger og evindelige Folkekvaler. Vil I bare høre et Træk:

Forleden kjørte Proprietær Jespersen til Stationen og havde en af Gaardens Piger med i Vognen. Saa begynder Pigen paa engang at sidde og fløjte oppe paa Vognen. Jespersen siger venligt: »Aah, hold op med det her paa Vognen«. Pigen: »Jeg fløjter, naar jeg vil«, og hun fløjter videre. Saa sagde han resolut: »Ja, hvis Du ikke hører op, saa skal Du paa Stedet herut af Vognen«. Og det hjalp saa.

Bruunsgaard er en af Øens bedste Gaarde. De er rige, gjør Rejser til Syden og Fru J. spiller udmærket sammen med sin Veninde Fru L. Deres eneste Datter – Harriets Veninde – er gift med Dr. Carlsen i Aakirkeby, der har en stor Praxis. Det var hele »Quartetten«, Lerche, Dr. Carlsen, Dr. Boesen, Pastor Madsen fra Aakirkeby, der var samlede. De sang i Timevis.

Varm Andesteg med Snitter, Hummer i Mayonnaise – rigt koldt Bord – 2 Slags Vin. Kjørte os til Stationen 10½. Det var ikke morsomt i Mulm og Mørke at kjøre ad den smalle Sognevej, hvor Poplerne langs Vejen slog en om Ørerne. Hjemme med Toget Kl. 11«.

11. September 1902: (amtsforvalter Lerches afrejse).

»Kl. 5 igaar drak de saa The hos os. – Kl. 6 skulle vi til Afskedsmiddagen paa Amtet.

Lerches var meget bevægede. De gik ind og kysede Børnene til Farvel. (Jeg lagde Mærke til, at L. ganske stille gjorde Korssets Tegn over dem).

Paa Amtet stegte Rødspættefilet'er, Andesteg, Artiskokker, Gelé med Creme. Rødvin, Portvin og Champagne. Opbrud Kl. 9½

Og saa gik hele Selskabet forbi den gamle Amtstue. Det gjorde et underligt Indtryk paa dem, at det gamle, 100 aarige Morbærtræ oppe paa Højen sank sammen lige før Afrejsen, som et Varsel om, at nu var Lercheslægtens Saga forbi der.

»Bornholm« laa med elektrisk Lys. Hundreder af Mennesker for at se Aalborg-Skuespillernes Afrejse i den dejlige stille Aften. Dinge - Dingeling - Skibsklokken lyder for 3. Gang og nu skal Ellinor og Harriet, der staar yderst paa Kajen, til rigtigt at vande Høns. Men lige i det samme Skibet svinger ud, er der en af Skuespillerne oppe paa Agterdækket, der tænder et Blaalys, og Lyset falder hen over Directeuren, Poul Friis' Ansigt. Og det er et af de jovialeste og brede Ansigter i Danmark. Han ler, Folk i Land ler - H. og Ellinor ler - Lerches ler.

Og saa rejste Lerches fra Bornholm«.

I 1902-03 skabtes der saaledes en helt ny omgangskreds, og navnlig Bille Brahe, oberst Viales og toldinspektørens dannede en snæver kreds, der plejede nær forbindelse med hinanden, lige til obersten og toldinspektøren i 1906 henholdsvis gik af og blev forflyttet - kun Bille Brahe, der i Juni 1906 ægtede amtsforvalter Lerches yngste datter, Ellinor, blev tilbage. Det var utænkeligt at nogen af disse familier holdt middag, uden at de to andre var med - og de dyrkede baade musik, bade- og spadsereture, smaaudflugter - for den sags skyld ogsaa rejser over - og stilfærdige aftensammenkomster i fællesskab. Bille Brahe og brevskriveren morede sig en overgang med selv at forskrive deres vin fra udlandet - der var dengang ingen restriktioner, der hindrede dette - og havde en af familierne gæster ovre fra, af lagde disse paa en snor visit hos de andre familier, og saa holdtes der middag.

Af brevene kan det ses, at der i aaret 1905 - men det har været en kulmination af selskabeligheden - har været 37 middage, som disse tre familier holdt eller deltog i hos hverandre.

Men selvfølgelig deltog ogsaa andre: Dr. Dircks', dr. Carl-sens, konsul Jespersens, byfoged Olivarius', skovrider Brüels, gamle og unge rektor Koefoeds og herredsfoged Wøldikes.

Man kan undre sig over, at navnlig embedsmændene rent økonomisk magtede al denne selskabelighed, men, som jeg for-an har fremhævet det, var de efter tidens forhold gennem-gaaende velaflagte, dels har det vel ogsaa været noget af en honnørsag, dels maa det erindres, at prisniveauet – ogsaa i for-hold til datidens gager – laa lavt. Men det var ikke alene paa Bornholm, at saadan selskabelighed hørte sig til. En over-retsassessor i Viborg overret lønedes med 3200 kr. aarligt, og det betragtedes som en simpel pligt, at han alene for sine kolle-ger holdt mindst to officielle middage hvert aar.

Men i 1903 kunne man ogsaa holde en middag for 12 perso-ner: Rouletter med rejer, lammekoteletter med spinat, kyllin-ger, is og jordbær med tre slags vin for siger og skriver 67 kroner.

Men lad os prøve fra brevene i det hele taget at samle lidt op-lysninger om datidens prisniveau:

Torsk 10 øre, rødspætter (fra Fiskehuset nr. 1 i Kbhvn.) 65 øre, asparges (fra Knurrenborg) 25 øre, dyreryg 80 øre, smør 98 øre, kalvekød 40 øre, jordbær 25 øre, alt pr. pund, æg 90 øre sne-sen, ryper (der var en yndet middagsret) 1 kr. pr. stk. en høne 1,25 kr., en and 2,50 kr., sild 35 øre pr. ol, en skattefri Carlsberg 10 øre, en flaske god rødvin 1–1,25 kr. Og for at tage noget helt andet: Et juletræ 1 kr. og portoen for et brev 8 øre.

Paa et hotel i Hasle kunne der i 1903 serveres 16 stkr. smørre-brød, et glas mælk, 4 stk. wienerbrød og to kopper kaffe for ialt 2,30 kr.

13. Oktober 1904:

»Nexø Toldkammer havde requireret 30.000 Kr. for at kunne efterkomme en Udbetalingsordre fra Finanshovedkassen.

Jeg tog derned i Formiddag og H. slog Følge. Vi spiste »Fro-kost« paa Holms Hotel: 1. Lammekoteletter med Tilbehør, 2. Skinke og Blomkaal, 3. Varm Kyllingesteg. Og saa kom det kolde Bord med alt (Lax, Rullepølse, salt Kød, Roquefort o. s. v.), Kaffe.

Og det hele: 1 Kr. 50 Øre pro Persona«.

Men lad os forlade priserne – de kan let virke forstemmende paa nutidsmennesker.

Den, der i brevskriverens seneste bornholmske aar udenfor hjemmet kom til at staa ham nærmest, var amtmænd Bille Brahe. Der skabtes fra første dag en sympati og en nær tilknytning mellem dem.

3. Maj 1903:

»Kl. 2 kom den nye Amtmand, Baron Bille Brahe her paa Visitation. Han er 45 Aar, har været gift med en Schaffalitzky, men blev for et Par Aar siden Enkemand. Han sad her en Times Tid, bad mig, om jeg ikke ville vise ham Byen – det gjorde jeg, og saa spurgte han, om vi ikke, da de endnu ligger under Indflytning, vilde spise til Middag paa Dams Hotel med ham og hans Husbestyrerinde, en gammel Dame, Frk. Korfitzen. Han er lidt melankolsk efter Konens Død, men gjorde et overordentligt elskværdigt Indtryk.

Han bad om han ikke maatte slutte sig nær til os og kunne tale med os om alt, og uden Middagsselskabelighed eller Sligt komme uanmeldt til os om Aftenen«.

De blev meget nære Venner – i 1906 svogre – og kunne daarlige undvære hinanden. Bille Brahe blev først forflyttet til Sorø i 1913, men derefter mødtes de fortsat og lige til henimod livsafslutningen – de døde med faa maaneders mellemrum i 1935-36 – førte de en omfattende og aabenhjertig korrespondance.

Tilslidst i dette afsnit endnu et par smaaglimt fra selskabslivet i Rønne:

7. Juli 1904:

»Det er mig snart lidt broget med al den Selskabelighed. Igaar var vi 15 tilbords.

- - - -

Blandt Gjæsterne var Dr. Dircks. I 1888 var han Skibslæge paa »Gejser«, da den en mørk Nat blev ramt af »Thingvalla« ude ved Ny-Foundland. Han hørte til de 30-40, der blev reddede. Han fortalte igaar om sin Oplevelse dengang. Man siger, at han endnu kan vaagne om Natten af Rædsel ved Tanken derom«.

Anledningen til, at dr. Dircks ved den lejlighed fortalte om sine oplevelser under den tidligere skibskatastrofe, var, at den 28. Juni 1904 løb S/S »Norge« paa Rockall-klippen og af ca. 800 ombordværende mennesker mistede 629 livet.

Det hedder derfor videre i brevet:

»Jeg tænker hvert Øjeblik paa »Norge«. Der var ogsaa Bornholmere med. En Arbmd. Thornberg fra Rønne var med og herhjemme gaar hans Hustru og 4 Børn. Hun blev nok næsten sindssyg, da Ulykkes-Telegrammet kom – og saa igaar kom det sidste Telegram, hvori han stod som reddet blandt de 17 med den allersidste Baad. Tænk Jer: Død og Liv«.

29. Oktober 1904:

»Det var slet ikke saa lille et Selskab igaar paa Amtet. Oberst Viales, Kjøbmand Brønniches, Sophie Brüel og Bornholms Stolthed, Maleren Zahrtmann.

Du ved jo nok, at der er et vist Røre og en Uvilje mod Kong Georg, der har solgt de Bernstorffske Gobeliner i Palaiet i Bredgade til Rothschild for – efter Sigende – en Million.

Han købte jo hele Palaiet for 450.000 Kr., og nu har han bortsolgt disse uerstattelige Kostbarheder – som fulgte med i Købet – for en Million til Fremmede. Zahrtmann har tidligere malet de dejlige Silke-Gobeliner og den Sal i Palaiet, og skildrede den. Z. sagde, at den stakkels gamle Arveprinsesse, der sad og betalte af paa Prins Ferdinands Gjæld og ikke havde Raad til at komme paa Landet om Sommeren, hun vidste godt, hvad det var for Kostbarheder, men hun solgte dem ikke bort.

Hun var en snurrig gammel en. Hun havde en mangeaarig Køkkenmester, der hed Taagerup, og til ham sagde hun en Dag spøgende:

»Ser han, Taagerup, naar nu han havde været Konge og jeg Dronning, sikke saa no'ne Børn vi to kunne have havt sammen«.

Ja, Z. kan fortælle ligesom Holten«.

28. August 1905:

»Igaaraftes var vi hos B. B. En purung jur. Cand. – S – var af egen Drift rejst over for at præsentere sig som Ansøger til Pürschels Plads paa Amtet, og vi var nu anmodede om at indtræde som Censorer i Bedømmelseskommissionen. Trods et stort laud. og et rart smil faldt den unge Mand dog igjennem. Han var skrup-kjedelig og manglede Pli.

Han fortalte mig, at der var en gyselig Overproduktion af Jurister i de senere Aar. De kan købes for en Spotpris.

Min Dreng skal i Boghandlerlære, naar han er bleven Student – en nydelig Levevej synes jeg«.

29. September 1905:

»I denne Uge har vi 4 Gange været sammen med Bille Brahe, deriblandt 2 Middage. Han kommer her gjerne om Aftenen og sidder her et Par Timer. Han kommer med sine Glæder og Sorger«.

XI

Efter den kreds, hvor denne lille bog særligt vil søge sine læsere, har uddragene af brevene fortrinsvis beskæftiget sig med bornholmske forhold, men det turde være klart, at en saa udførlig korrespondance ogsaa har beskæftiget sig med baade udenrigs- og indenrigspolitiske forhold.

For de førstes vedkommende med mange ting lige fra mordet paa den serbiske konge Alexander og hans dronning Draga og til mange kommentarer til og betragtninger over den russisk-japanske krig.

For det indenrigspolitiske vedkommende gælder det, at brevsriveren – trods sin liberalitet, der med aarene tiltog – nu engang hørte hjemme i en konservativ kreds af embedsmænd, som saa med nogen misbilligelse paa »Systemskiftet« i 1901. Udprægede venstremænd var dog fysikus Hansen, skovrider Brüel og borgmester Høyrup i Nexø, der da ogsaa var gift med en søster til den første konseilpræsident efter systemskiftet, professor Deuntzer.

2. Oktober 1905 er han til middag med en del højere embedsmænd fra centraladministrationen, og det hedder derom:

»Det var interessant at høre Udtalelserne om Ministrene. De Mennesker kjende dem jo fra første Haand, og det var gennemgaaende bitre Udtalelser, der faldt. De kaldte Ministrene for »De nuværende Magthavere«. Professor Ellinger talte forleden med stor Satire om, hvorledes de i en Udstrækning, som man aldrig før har kjendt, fordelte »Benene«, som deres Meningsfæller kunde gnave paa, over det ganske Land«.

Mod slutningen af sin bornholmske embedstid var brevsriveren med til at plante et træ, der skulle blive grokraftigt.

I Ribe havde stiftamtmand Stemann faaet stiftet et historisk

samfund for Ribe amt, og ved en middag hos byfoged Olivarius havde toldinspektøren drøftet spørgsmålet om et tilsvarende samfund paa Bornholm bl. a. med adjunkt Holbeck.

30. Maj 1905:

»Iaftes Kl. 8 samledes paa Toldkamret efter Indbydelse af Adjunkt Holbeck og mig: Bille Brahe, Borgm. Olivarius, begge Rectorerne Koefoed, Overlærerne Øllgaard og Tryde, adj. Sørensen og Dr. Kabell.

Jeg holdt et lille Foredrag om en lignende Historie i Ribe Amt, og derefter dannede vi »Bornholmsk Samfund«, der skulle udgive 1 à 2 Bind aarligt af »Bornholmske Samlinger« (om Øens Historie, Sprog, Flora, Handel og Skibsfart, Memoirer m. m.). Vi paaregner ca. 500 Medlemmer à 2 Kr., som saa for Pengene faar disse Bind.

Jeg foreslog B. B. til Formand, men han foreslog en Bornholmer. Saa valgte vi unge Rector Koefoed som Formand. Til Næstformand valgtes jeg »som Planens Fader og Moder«. I Bestyrelsen: Olivarius, Sørensen og Holbeck. Saa vil den supplere sig med Folk fra Øen og udstede Opraab«.

Rigtig gang i arbejdet kom der dog først, da brevskriveren ved den føromtalte jernbanemiddag i September s. a. med stiftamtmand Stemann indgaaende havde drøftet hele opbygningen af det historiske samfund i Ribe. Det første bind af »Bornholmske Samlinger« udkom i 1906; primus motor havde Holbeck været.

Brevskriveren var en flittig mand, der foruden at passe sit embede udfoldede en ikke ringe litterær virksomhed. Han var bl. a. en ret stærkt benyttet medarbejder ved Salmonsens Konversationsleksikon. Op til 1904 havde han i juridiske og toldfaglige tidsskrifter skrevet saa mange afhandlinger, at han overvejede at udsende dem i bogform, men denne plan blev opgivet igen. Istedet skrev han i 1904 og foraaaret 1905 en større bog: »Af det dansk-norske Toldvæsens Historie i det 18. Aarhundrede«, som med støtte af Den Hjelmstjerne – Rosencrone-ske Fond blev udsendt paa Colbergs forlag i Rønne.

Den var i egentlig forstand et kildekrift – baade rigsarkiv og det kgl. bibliotek ydede ham megen assistance med udlaan af materiale – og i en meget udførlig anmeldelse i Berlingske Tidende hedder det bl. a.:

»Med megen Kyndighed fører Forfatteren sine Læsere ind i dette interessante Virvar, som han jævnt og forstaaeligt udreder, saa at man virkelig faar et Billede af Datidens Tilstande. Om Forfatteren nemlig end – som han siger i Forordet – bygger sin Fremstilling paa selve Toldforordningerne og de administrative Bestemmelser, saa fører han ved siden deraf en saa stor Mængde Viden af forskellig Art ind i sin Bog, at den ingenlunde blot faar Interesse for Fagmændene i Toldfaget, men maa læses med betydeligt Udbytte af Enhver, der interesserer sig for Historie og Økonomi«.

I 1902 søgte overtoldinspektøren for Østifterne, Kmh. C. Barner sin afsked og havde gerne set den bornholmske toldinspektør, der imidlertid forholdt sig passiv, som sin efterfølger, men det blev en københavnsk toldinspektør; dennes embede blev tilbudt ham, men han afslog det.

Imidlertid blev senere paa aaret ogsaa det jyske overtoldinspektorat ledigt, og man pressede fra flere sider paa, for at faa ham til at melde sig som ansøger. Han havde i den anledning i September 1902 en timelang samtale med generaldirektør Rubin, hvor etatsens embedsforhold i det hele taget blev drøftet. Rubin erklærede, at han selv havde tænkt på ham, men mente, at han var for ung (39 aar) til at sætte over de store jyske toldinspektører, som han havde udtrykt det. Han gav ham imidlertid et ubetinget løfte om, at han skulle faa det først ledigblivende toldinspektørembede i provinsen – der sigtedes vist nærmest paa Helsingør, som det, der skulle komme først.

Imidlertid trak det ud med at provinsemployererne blev ledige – brevene vidner om en vis utaalmodighed – selvom han, som han undertiden udtrykte det, havde »en Guds Velsignelse af Arbejde«, længtes han efter en større virksomhed – der skulle gaa over tre aar, men

18. Februar 1906

indledtes et brev med et udklip af Berlingske Tidende, hvoraf fremgaar, at toldinspektøren i Randers, A. C. Billenstein, var afskediget med udgangen af April maaned 1906 og samtidig udnævnt til, som det hed, »virkelig Etatsraad«.

Saa hedder det videre i brevet:

»Ja, nu rykker Forflyttelsesspørgsmaalet os ind paa Livet,
Om et Par Maaneder sidder vi rimeligvis i Randers«.

Og saaledes gik det.

Den 23. Marts fik han sin udnævnelse fra 1. Maj at regne.

Opbrudet gik igang. Indboet blev – formedelst 256 Kr. – fragtet til Randers med Rønne-skonnerten »Argus«, døtrene blev anbragt hos morforældrene i Holbæk, og raden af afskedsmid-dage begyndte. Selv boede brevsriveren, hans hustru og »dren-gen« den sidste tid som gæster i amtsgaarden.

— — —

Mange aar senere skrev han til sin ældste datter en sang, hvis indledende vers giver afskedsstemningen:

Hun var en Stump, i Kaabe graa,
bar Kyse om de gule Lokker,
med Far hun skal til Skibet gaa,
og længselsfuldt den lille rokker.
Fra Kajen Dampskibsklokken klang,
snart dured Skibets Stempelstang,
og Stormen gav sin Afskedssang,
mens Hammerfyret svandt i Natten.

— — — —

For ham selv svandt Hammerfyret for bestandigt.

PERSONREGISTER

Aarestrup, Olaf. 1871–1942. Premierløjtnant, senere kaptain i flaaen 1898–1918.

Alberti, Peter Adler. 1851–1932. Politiker, justitsminister 1901–1908.

Arboe, Thora Helene Rudolphine Frederikke, født Krabbe. 1838–1901. Gift med skibskaptain Ole Christian Arboe. 1831–1873.

Arendrup, Anna Petrine, født Thorup. 1861–1913. Gift med korpslæge, senere stabslæge Herluf Arendrup. 1857–1921.

Barner, Konrad. 1836–1903. Overtoldinspektør for Østifterne 1894–1902. Kmh.

Bech-Olsen, Magnus. 1866–1932. Bryder og cirkusdirektør.

Berg-Munch, Hans Christian. 1874–1951. Konsul, købmand i Nexø. Strandingskommissær.

Bidstrup, Magnus Jørgensen. 1843–1927. Skibskaptain.

Bille Brahe, Axel Henrik baron. 1858–1935. Amtmand paa Bornholm 1903–1913. Senere amtmand i Sorø. Kmh. Gift m. Ellinor Johanne, født Lerche. 1883–1947.

Billenstein, Alfred Konrad. 1831–1918. Toldinspektør i Randers 1885–1906. Etatsr.

Blum, Hans Ludvig Rudolph. 1864–1935. Amtsforvalter paa Bornholm 1902–1913. Senere amtsforvalter for Svendborg amtstuedistrikt.

Boesen, Carl Ulrik. 1870–1953. Læge i Nexø fra 1895.

Bohn, Carl Rantzau. 1853–1905. Toldoppebørselskontrollør i Allinge 1901–1905. Kaptain i Bornholms Væbning.

Bolbroe, Niels Jacob Vilhelm. 1840–1916. Ejer af Dalegaard i Nyker 1871–1893.

Borch, Johan Sigfred Abraham. 1849–1933. Sygehyslæge i Allinge.

Broch, Hans Petersen. 1857–1939. Toldassistent v. Hammerhavnen 1892–1927.

Bruun, Emil. 1864–1914. Sognepræst i Hasle 1897–1903. Senere ved Christians kirke paa Christianshavn.

Bruun, Henrik Christian Peter. 1853–1934. Toldassistent i Rønne 1895–1903. Senere toldoppebørselskontrollør i Gudhjem.

Brüel, Ludvig Bang. 1858–1947. Skovrider for Bornholms skovdistrikt 1900–1909. Senere skovrider paa Nøddebo skovdistrikt. Gift m. Caroline Augusta, født Friederichsen. 1857–1950.

Brüel, Sophie. Født 1889. Fhv. sundhedsplejerske.

Brönniche, Peder. 1848–1922. Købmand i Rønne. Formand for Handelsforeningen. Gift m. Johanne Louise, født Seidelin. 1849–1932.

Carlsen, Carl Otto Leonhardt. 1862–1912. Læge i Åkirkeby 1891, sygehuslæge 1899. Gift m. Michelle, født Jespersen. 1877–1963.

Caroline. 1793–1881. Arveprinsesse.

Castonier, Hugo Danielle v. 1853–1904. Toldoppebørselskontrollør i Rønne 1902–1904.

Christensen, Frederik Vilhelm. 1819–1903. Kateket i Rønne 1863–1871, sognepræst 1871–1903.

Christiansen, Mogens. 1828–1916. Købmand og skibsreder i Rønne. Kgl. agent.

Colberg, Viggo Emil. 1845–1907. Toldoppebørselskontrollør i Hasle 1883–1898. Senere toldforvalter i Hillerød.

Dam, Jens Mikkelsen. 1873–1949. Toldassistent i Rønne 1904–1911. Senere toldoppebørselskontrollør i Svaneke.

Deuntzer, Johan Henrik. 1845–1918. Professor, dr. jur., konseilspræsident 1901–1905.

Dircks, Peter. 1861–1926. Læge i Rønne fra 1890. Gift m. Maren Sophie, født Olesen. 1868–1927.

Due, Jørgen Andreas. 1849–1912. Lods, senere lodsformand paa Christiansø.

Ellinger, Heinrich Oscar Günther. 1857–1947. Politiker, direktør for landbohøjskolen, professor.

Fagerlund, Joachim Malthe Elias. 1859–1933. Ingeniør, cand. - polyt., driftsbestyrer ved de bornholmske jernbaner 1900–1929.

Ferdinand, Frederik. 1792–1863. Arveprins.

Fuchs, Adolph. Død 1662. General, guvernør paa Bornholm 1658–1661.

Gjedsted, Sophus Erik Martinus. 1859–1931. Toldoppebørselskontrollør i Svaneke 1901–1908. Senere toldforvalter i Keremunde og Assens.

Gjessing, Hakon. 1867–1951. By- og herredsfuldmægtig i Hasle 1893–1897, amtsfuldmægtig i Rønne 1897–1898. Senere dommer i Tønder.

Glahn, Christiane Louise, født With. 1830–1919. Gift m. generalmajor Henrik Glahn. 1827–1886.

Gotschalck, Franz. 1864–1939. Kaptajn, senere kommandør i flaaden.

Groothoff, Anton Vilhelm Heinrich. 1847–1923. Amtmand paa Bornholm 1894–1902. Senere amtmand i Sorø. Kmh. Gift m. Marie Louise, født le Maire. 1851–1943.

Hansen, Ole. 1855–1928. Gaardejer, politiker. Landbrugsminister 1901–1908.

Hansen, Peter Vilhelm Eriksen. 1837–1917. Fysikus paa Bornholm 1886–1915.

Harms, Christian. 1859–1928. Toldoppebørselskontrollør i Hasle 1898–1919. Senere toldforvalter paa Fanø.

Hasle, Carl Ludvig Theodor. 1844–1924. Resid. kapellan i Rønne 1877–1893. Senere sognepræst i Marstal og i Gloslunde-Græshave.

Hauge, Christen Nielsen. 1870–1940. Redaktør af »Bornholms Socialdemokrat« 1902–1920. Senere indenrigs- og handelsminister.

Holbeck, Hans Steenstrup. 1867–1959. Adjunkt og overlærer ved Rønne statsskole 1891–1918. Senere rektor ved katedralskolen i Odense.

Holm, Jacob Nikolaj. 1827–1871. Skibskaptajn. Hustruen, Annine Povline Vilhelmine, født Lintrup, 1828–1906, drev hotel Rønne.

Holten, Christian Frederik. 1817–1898. Generalmajor, memoirforfatter.

Høyrup, Carl Georg Johan. 1856–1909. Borgmester og byfoged i Nexø, herredsfoged i Bornholms sønder herred 1900–1909. Gift m. Margrethe Therese, født Deuntzer, 1855–1934.

Höök, Leonard Nikolaus Oskar. 1847–1916. Major, befälhavare for kustbevakningen i Skaane 1890–1904, kustbevakningschef for Skaane og Blekinge 1905–1915.

Jensen, Mathias Peter. 1841–1905. Ejer af Limensgaard, kaptajn, landstingsmand. 1900–1905 formand i bestyrelsen for den bornholmske jernbane.

Jepsen, Jeppe August Poulsen. 1844–1907. Borgmester og byfoged i Hasle, herredsfoged i Bornholms nørre herred 1896–1902. Senere herredsfoged i Falsters vestre herred. Gift m. Emma Vilhelmine, født Søller. 1856–1927.

Jespersen, Carl Otto. 1844–1927. Proprietær, ejer af Brunsgaard 1872–1907. Gift m. Anna Jacobine, født Colberg. 1849–1933.

Jespersen, Johan Peter. 1862–1931. Købmand i Rønne, tysk vicekonsul.

Juel, Aage. 1869–1923. Resid. kapellan i Rønne 1902–1910. Senere resid. kapellan v. Sct. Lucas kirke, Kbhvn.

Juel, Niels. 1833–1897. Toldinspektør for Bornholm 1892–1897.

Juel-Brockdorff, Niels, baron. 1878–1964. Premierløjtnant, senere kommandørkaptein i flaaen.

Kabell, Søren Kristoffer. 1844–1936. Læge i Rønne. Æresborger 1934.

Koefoed, Christian Grønbech. 1827–1909. Rektor i Rønne 1883–1903.

Koefoed, Marcus Conrad. 1859–1939. Rektor v. Rønne stats-skole 1903–1929.

Kohl, Johan Henrik August Valentin. 1763–1820. Kaptainløjtnant, generalkrigskommissær, kommandant paa Christiansø 1798–1811.

Korfitzen, Anna. 1842–1919. Frøken.

Krabbe, Ludvig Vilhelm Henrik. 1798–1857. Amtmand paa Bornholm 1837–1849. Kmh. Landstingsmand for Bornholm 1849–1857. Gift m. Thora Alvilda Christiane, født Elmquist. 1814–1845. Medstifter af Rønne Børneasyl.

Krag, Frederik Wilhelm. 1836–1921. Oberst, kommandant paa Bornholm 1897–1901. Gift m. Maren Dagmar Victoria, født Jantzen. 1840–1913.

Lauritsen, Anders. 1846–1902. Toldoppebørselskontrollør i Rønne 1893–1902.

Lerche, Hannibal Henrik. 1843–1918. Amtsforvalter paa Bornholm 1895–1902. Senere amtsforvalter for Holbæk amtstuedistrikt. Gift m. Pauline Emilie Mathilde, født Müller. 1852–1924.

Lerche, Hans Andreas. 1851–1942. Overtoldrorsbetjent i Rønne.

Lerche, Henrik Georg Flemming. 1808–1890. Amtsforvalter paa Bornholm 1844–1855. Senere amtsforvalter i Frederiksborg amtstuedistrikt, Kmjkr., etatsr. Gift m. Josephine Dorothea, født Regoli. 1811–1898.

I en kronik i »Bornholms Tidende« 11. Maj 1974 om Frederik

VII's besøg paa Bornholm i 1851 er L.'s fødsels og daabsaar angivet som 1799 og 1871, men begge dele er altsaa fejlagtige.

I mine erindringer havde jeg om ham i forbindelse med kongebesøget skrevet: »Og – jeg ved ikke, men det er tænkeligt, – at dette besøg kom til at paavirke hans senere embedskarriere«.

I den ovennævnte kronik er dette uden (anden) kildeangivelse blevet konkretiseret som »Maaske var det en yderligere kongelig »Cadeau«, at han i 1855 blev amtsforvalter i Frederiksborg amtstuedistrikt«.

For at der ikke saaledes skal danne sig en myte om denne embedsbesættelse, har jeg fra rigsarkivet faaet en udskrift af finansministerens indstilling, der citerer baade generaldecisors og domænedirektoratets udtalelser, og det viser sig herefter at være en ganske normal embedsbesættelse. I indstillingen og udtalelserne gennemgaas ansøgernes forhold udførligt. Det har været væsentligt, at Frederiksborgembedet omfattede betydelige domæneforretninger, som L. fra sin bornholmske virksomhed var særlig erfaren i, hvorhos i en udtalelse fra Bornholms amt hans arbejde med »Udmarkssagen« fremhæves. Om nogen kongelig cadeau er der saaledes ikke tale.

Lett, Georg Jens. 1879–1948. Amtsfuldmægtig i Rønne 1902–1913. Senere statsadvokat og højesteretsdommer.

Lichtenberg, Vilhelm Sophus. 1870–1930. Sognepræst i Hasle 1903–1908. Provst 1904–1908. Senere sognepræst i Valløby.

Lund, Laurits Christian Peter. 1855–1927. Købmand og skibsreder i Rønne. Britisk vicekonsul.

Lund, Hans Christian. 1839–1912. Toldassistent i Rønne 1879–1904.

Madsen, Carl Rudolph. 1850–1911. Sognepræst i Aaker og Aakirkeby 1891–1911.

Madsen, Wilhelm Herman Olaf. 1844–1917. Generalmajor. Krigsminister 1901–1905.

Marckmann, Otto Wilhelm Alexander. 1820–1911. Toldoppebørselskontrollør i Allinge 1861–1901. Kgl. borgmester i Allinge.

Mortensen, Alfred Christian Hovald. 1862–1938. Toldassistent i Rønne 1903–1909. Senere toldoppebørselskontrollør i Svaneke og Nexø, derefter toldforvalter i Vordingborg.

Mortensen, Jens Christian. 1832–1918. Dampskibsfører i 1866-selskabet, senere dets ekspeditør i Rønne.

Olivarius, Waldemar Christian Bohn. 1834–1912. Borgmester og byfoged i Rønne 1872–1907. Gift m. Thorgerdur Hallgrimsdóttir. 1841–1918.

Pihl, Jørgen Peter Jensen. 1848–1917. Toldassistent i Rønne 1890–1915.

Poulsen, Holger Emil Vilhelm. 1848–1924. Læge i Rønne fra 1878.

Pürschel, Victor August Alexander. 1877–1963. Amtsfuldmægtig i Rønne 1903–1905, by- og herredsfuldmægtig i Hasle 1905–1908. Politiker. Senere landsdommer og generalauditør.

Rasmussen, Carl Christian. 1842–1912. Herredsfoged i Bornholms vester herred 1894–1902. Senere borgmester, by- og herredsfoged i Bogense. Gift m. Mariane, født Gether. 1844–1936.

Rothe, Janus Laurits Andreas. 1850–1923. Kontorchef, fra 1898 departementschef i finansministeriet. Senere amtsforvalter for Frederiksborg amtstuedistrikt.

Rubin, Marcus. 1854–1923. Generaldirektør for skattevæsenet 1902–1913. Senere nationalbankdirektør.

Rübner-Wissing, Thomas Georg Martin. 1850–1908. Købmand i Rønne. Fransk og portugisisk vicekonsul. Formand for Handelsforeningen.

Rørdam, Thomas Skat. 1832–1909. Sjællands biskop 1895–1909.

Saabye, Hans Peter Bruun. 1871–1951. Assistent i finansministeriet. I 1905 kst. toldoppebørselskontrollør i Allinge. Senere toldkasserer i Gammelholms havnedistrikt i Kbhvn.

Schimmelmann, Adelaide Caroline Luise. 1854–1913. Hofdame hos kejserinde Augusta Victoria.

Schou, Hendrik. 1836–1900. Toldoppebørselskontrollør i Svanke 1892–1900.

Smith, Hans Stephen. 1846–1921. Postmester i Rønne 1889–1906. Senere postmester i Fredericia.

Steen, Adolf. 1856–1911. Skovrider for Bornholms skovdistrikt 1892–1900.

Stemann, Carl Gustav Wilhelm Heinrich v. 1845–1929. Stiftamtmand over Ribe stift 1899–1921. Kmh.

Stemann, Paul Christian v. 1891–1966. Amtmand paa Bornholm 1934–1961. Kmh.

Stub, Jørgen Hansen. 1835–1916. Toldoppebørselskontrollør i Nexø 1877–1910. Bestyrer af redningsvæsenet paa Bornholm og Møen.

Sølling, Ivar Norden. 1841–1925. Kommandør i flaaen. Præsident for Dansk Fiskeriforening 1902–1913.

Sørensen (senere navneforandring til Saksø), Niels Juel.

1865–1940. Adjunkt, overlærer og lektor v. Rønne statsskole 1892–1932.

Teist, Gunnild Inger. 1902–1932. Sekretær i universitetskvæsturen, cand.jur.

Teist, Harriet Marie Josephine, født Lerche. 1878–1952. Gift m. brevsriveren.

Teist, Inger-Marie Ellinor, født 1904. Gift m. rektor paa Herlufsholm Olaf Friis-Hansen. 1894–1960.

Thomsen, Fritz Christian Martin. 1840–1931. Oberstløjtnant, chef for Bornholms Væbnings fodfolksbataillon 1894–1905.

Thomsen, Thomas Adolph Julius. 1855–1914. Toldoppebørselskontrollør i Rønne 1904–1914.

Tryde, Eggert Christoffer. 1847–1930. Adjunkt og overlærer v. Rønne statsskole 1881–1911.

Vedel, Emil. 1824–1909. Amtmand paa Bornholm 1866–1871. Senere amtmand i Sorø. Kmh.

Vedel, Severin Henrik August. 1867–1932. Assistent i indenrigsministeriet, 1910 departementschef, 1925 formand for arbejderforsikringsraadet.

Viale, Carl Marianus Charlotteus. 1841–1909. Oberst, kommandant paa Bornholm 1901–1906. Gift med Constance Henriette, født Rée. 1851–1935.

With, Anne Kirstine. 1857–1925. Frøken.

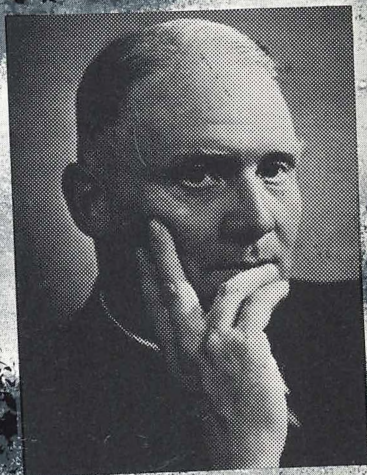
With, Carl Mourier. 1858–1946. Kar.kaptain i flaaden. Forvalter paa Christiansø 1898–1927.

With, Reinhard Christian. 1824–1893. Højesteretsassessor.

Wøldike, Knud Valdemar. 1857–1917. Herredsfoged i Bornholms vester herred 1902–1907, borgmester og byfoged i Rønne 1907–1917.

Zahrtmann, Peder Henrik Christian (Kristian). 1843–1917. Maler.

Ølgaard, Andreas Vilhelm. 1852–1928. Adjunkt, overlærer og lektor v. Rønne statsskole 1877–1922.

Fr. Teist er født i Rønne i 1899 som søn af den daværende toldinspektør for Bornholm og tilbragte sine barneår på øen.

Som yngre virkede Fr. Teist som advokat i provinsen, men blev i begyndelsen af trediverne højesteretssagfører og flyttede til København.

Interessen for Bornholm gav sig bl. a. udslag i en indsats ved genopbygningen af Rønne og Nexø efter bombardementet i 1945, dels som medlem af Bornholmskomiteen og dennes forretningsudvalg, i komiteens seneste år som dens formand, dels som medlem af Bestyrelsen for Bornholmsfonden og for det af staten oprettede aktieselskab vedr. de svenske træhuse.

Faderens breve fra embedsperioden på Bornholm til familien »ovre« samt højesteretssagførerens egne tidsbilleder, som indrammer disse breve, danner grundlaget for denne bog.

Fr. Teist udgav i 1968 sine egne erindringer på Gyldendals forlag.

Toldinspektøren på Bornholm i årene 1897 til 1906 var en flittig brevsriver, og da han samtidig var et livfuldt menneske med et vågent blik for sine omgivelser, giver hans breve nu - trekvart århundrede senere - et morsomt og interessant billede af tilværelsen på klippeøen, der dengang - i egentlig forstand - lå fjernt fra det øvrige Danmark.

Af de ca. 1200 bevarede breve har sønnen, højesteretssagfører Fr. Teist, med pietetsfølelse og sans for, hvad der interesserer i dag, gjort nogle uddrag, der skildrer Bornholm omkring århundredskiftet.

En underholdende og værdifuld samtidsreportage om hverdag og festlige stunder i lillebyens embedsmandskredse i de gode gamle dage.